

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування

ФОСТИК Іван Богданович

Аналіз цінової політики та перспективи її регулювання
на ринках продовольства

Спеціальність – 073 Менеджмент
Магістерська програма – Менеджмент природокористування

Магістерська робота

Виконала студентка групи
МП_м-21
Д.Ю. Коваль

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Р.В. Волошин

Магістерську роботу допущено
до захисту:

“___” _____ 20__ р.

В.о. завідувача кафедри
_____ Р.Б. Гевко

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

З М І С Т

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА.....	8
1.1. Суть і значення ціни в економіці.....	8
1.2. Нормативно-правові засади цінового регулювання в Україні	17
1.3. Методичні принципи формування цін в агропродовольчій сфері	26
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА.....	38
2.1. Загальна характеристика агропродовольчого сектору Тернопільського регіону.....	38
2.2. Аналіз цінової ситуації на ринках продовольства України	50
2.3. Оцінка цінової політики держави на ринках продовольства.....	58
Висновки до розділу 2	67
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА.....	69
3.1. Удосконалення механізму ціноутворення в агропродовольчій сфері ..	69
3.2. Біржова торгівля як інструмент цінового регулювання ринків продовольства.	77
3.3. Зарубіжний досвід цінового регулювання на ринку продовольства і можливість його адаптації до умов України.....	88
Висновки до розділу 3	98
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	103

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із важливих аспектів розбудови економічних відносин є вирішення проблеми ціноутворення як найбільш значимого аспекту функціонування ринкового механізму. Ціна є вирішальним фактором стимулювання аграрного бізнесу та фінансового благополуччя ринкових агентів. Перед усіма комерційними і багатьма некомерційними організаціями постає завдання визначення ціни на свої товари та послуги. Від цін багато в чому залежать досягнуті комерційні результати, а правильна чи помилкова цінова політика справляє довгострокову дію на його подальшу господарську діяльність.

У механізмі функціонування ринку продовольства питання ціноутворення набувають першочергового значення, оскільки вони стосуються економічних відносин учасників ринкового процесу та рівня фінансового забезпечення сільського господарства. Саме від рівня цін на продовольчу продукцію в першу чергу залежать можливості підвищення заробітної плати працівників аграрного сектора, ефективного використання банківських кредитів, своєчасної сплати податків і зборів, страхування врожаїв та ін.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки держава не приділяє достатньої уваги теоретичним питанням та практичному досвіду формування цінової політики та цінового регулювання. Як результат, припускаються суттєвих помилок у процесі регулювання економічних процесів в умовах ринку.

Метою дипломної роботи є розробка теоретико-економічних і правових аспектів формування ефективної цінової політики на продовольчих ринках країни та обґрунтування напрямів її перспективного регулювання.

У відповідності з метою магістерської роботи визначені такі важливі завдання:

- визначити суть та значення ціни в економіці;

- розглянути нормативно-правову базу цінового регулювання в сучасних умовах;
- проаналізувати і узагальнити тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств Тернопільської області та ефективність їх господарювання;
- розробити пропозиції по удосконаленню механізму ціноутворення в агропродовольчій сфері;
- обґрунтувати окремі питання цінового регулювання через механізм біржової торгівлі продовольством.

Теоретичною і методичною основою дослідження стали нормативно-законодавчі акти, Постанови Кабінету Міністрів України та Укази Президента України. В роботі використано монографії, журнальні публікації вітчизняних вчених з питань механізму ціноутворення, періодичні видання. При написанні роботи було використано статистичні матеріали агропродовольчого сектору України і Тернопільської області.

Методи дослідження. В процесі розробки поставлених в роботі завдань використовувались відповідні методи дослідження, зокрема: аналізу і синтезу – для деталізації об’єкта дослідження шляхом розчленування його на окремі складові частини; монографічний – для детального вивчення механізму ціноутворення сільськогосподарських підприємств; різноманітні прийоми статистичного методу, а саме: порівняння – для зіставлення фактичних даних звітних та попередніх років; середніх і відносних величин – для визначення рівня економічної ефективності діяльності досліджуваних підприємств; розрахунково-конструктивний – при визначенні окремих показників на перспективу.

Наукова новизна одержаних результатів. Полягає у формуванні комплексної оцінки економіко-правових засад ціноутворення на ринках продовольства та обґрунтуванні концептуальних підходів і механізмів удосконалення механізму цінового регулювання.

У процесі дослідження одержані такі наукові результати:

- досліджено теоретично методичні засади цінової політики держави на ринку продовольства;
- проведено системний аналіз цінової політики держави на ринках продовольства;
- запропоновано шляхи подальшого розвитку цінової політики та перспектив її регулювання на агропродовольчих ринках.

Практичне значення результатів. Одержані в процесі дипломного дослідження наукові результати сприятимуть підвищенню ефективності ціноутворення на продовольчих ринках.

Структура дипломної роботи. Логіка і структура роботи визначена метою і основними завданнями дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів і висновків. Робота загальним обсягом 109 сторінок основного тексту містить 16 таблиць, 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

1.1. Суть і значення ціни в економіці

За ринкової економічної системи господарювання, яка притаманна більшості сучасних країн та світовій економіці загалом, ціна справляє великий вплив на національну та світову економіку. Ціна є складною економічною категорією, яка має велике значення для підприємства, оскільки саме від неї багато в чому залежить прибутковість того чи іншого суб'єкта господарювання. Встановлення ціни сьогодні є досить складним процесом, який проводиться в декілька етапів із застосуванням певних методів формування ціни та є важливим та відповідальним для фірми. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема, з прямим впливом на обсяг прибутку підприємства. Тому ефективне використання ціни в умовах ринкової економіки вимагає глибокого дослідження і розуміння економічної сутності категорії ціни, а також дослідження методів ціноутворення в сучасних умовах.

Ціна – одна із найважливіших економічних категорій. Вона напряму пов'язана із розвитком людства і є одним із елементів, який прямо та опосередковано впливає на господарські процеси в суспільстві. Питання ціни як системоутворюючої категорії в господарських та суспільних процесах притаманне усім дотепер існуючим економічним системам, проте, для ринкової економіки її значення є найбільш важливим. В ринковій економіці, яка заснована на товарно-грошових відносинах, практично усі процеси зав'язані на ціні: виробництво продукції, купівля-продаж товарів, використання ресурсів тощо.

В економічній науці, поняття ціни завжди займало чільне місце в питаннях вартості, товарного та грошового обігу. Проте, в різні періоди, відповідно до еволюційних процесів та розуміння економіки, їй надавалося різне значення. Найбільш яскраві антогоністичні погляди були притаманні

командно-адміністративній та ринковій економіці. Так, в межах функціонування першої економічної системи, ціна виконувала виключно мінову функцію як еквівалент грошової вартості витрат праці. При цьому, вона не реалізовувала жодної регулюючої та стимулюючої функції. На противагу цьому, в ринковій економіці, ціна є головним елементом, на якому вибудовуються уся ринкова система, що включає взаємодію покупців і продавців, попиту і пропозиції, цінності і корисності, витрат і доходів.

Наведені підходи до розуміння ціни як економічної категорії сформувалася внаслідок розвитку економічної науки. При цьому, одним із найперших наукових бачень щодо досліджуваного питання були праці Арістотеля. Він розглядав ціну як «категорію справедливого обміну робіт і продукції». Він, по суті, розмірковував над категорією мінової вартості товарів та форм їх вираження, надаючи ціні значення мінового еквівалента в обмінних процесах, що уособлює вартість праці, використаної для виробництва того чи іншого товару.

В подальшому Х. де Матьєнсо, розвинув таке бачення ціни і вдосконалив її за рахунок врахування суб'єктивного фактора та чинника корисності. Він зокрема визначив, що ціна на товари і послуги формується не тільки на основі обсягу затраченої праці, але й власного уявлення про вартість та корисність того чи іншого продукту для споживача. При цьому він виділив ряд факторів, які впливають на ціну, окрім обсягу праці, зокрема: необхідність, дефіцит, ступінь корисності, унікальність товару, мистецька цінність, ступінь насиченості ринку тощо.

В подальшому, ціна як економічна категорія була детально розглянута з позицій теорії трудової вартості, теорії трьох факторів виробництва та теорії граничної корисності. При цьому, основним діалектичним аспектом, що характеризує відмінність між наведеними теоріями по відношенню до ціни стало формування ціни товарів на основі співвідношення параметрів його вартості і корисності.

Теорія трудової вартості, що найбільш активно розвивалася в період другої половини XVII – початку XIX століття розглядала ціну з позиції праці, докладеної для виробництва товару. Найвідоміші представники цієї теорії – Уільям Петі, Адам Сміт, Девід Рікардо і Карл Маркс. Вони зазначали, що ціна, як мінова вартість товару визначається працею. При цьому вартість вони розглядали як суспільну працю, втілену у товарі, а проявом мінової вартості – вважали певну кількісну пропорцію, за якою можливий обмін товарів.

Аспект вартості як ключового елементу ціни тривалий час домінував в економічній науці, відповідно до чого, обмін товарів відбувався на основі параметрів його виробництва, зокрема, чим більшими були витрати суспільної праці на виробництво товару, тим вищою, згідно даної теорії повинна була бути його ціна.

Критичне мислення та еволюція економічної думки досить швидко сформували дещо відмінне від наведеного бачення ціни. Відповідно до цього було виявлено, що встановлення ціни на товар в умовах ринкової економіки не може цілком покладатися на параметри витрат праці, закладених при його виробництві. Важливою умовою встановлення ціни є попит на товар, а також співвідношення попиту і пропозиції. Відповідно до цього, ціни на товари можуть лише відштовхуватися від вартості праці, але в реальних ринкових умовах вони обов'язково будуть корегуватися відповідно до параметрів ринку.

Таким чином, співвідношення вартості різноманітних товарів відображує відношення представлених у них величин абстрактної праці. Ці чинники і визначають пропорції обміну товарами (або купівлі-продажу).

Отже, результатом наукових досліджень є дві основні економіко-теоретичні концепції ціни, які обґрунтовуються критеріями суб'єктивізму:

1) вартісна теорія ціни, яка розуміється її прихильниками як сукупність об'єктивних витрат праці, здійснених при створенні продукції, наданні послуг, виконанні робіт;

2) теорія корисності (теорія суб'єктивної оцінки, розробники та захисники якої виходять з розуміння того, що окрім витратних складових, ціна формується також з інших факторів, як-то необхідність, корисність, рівень попиту та пропозиції, дефіцит, насиченість ринку, тощо).

Сучасна економічна теорія намагається об'єднати обидва підходи до ціноутворення, поєднуючи в ціні об'єктивну вартість та суб'єктивність (корисність) товару.

У новітніх концепціях ціноутворення домінуюче становище належить викладеному підходу англійського економіста А. Маршалла, згідно з яким теорія вартості вже не займає центральне місце, як це мало місце в ХІХ ст. На перший план висунуто теорію ціни, яка комплексно враховує вплив різноманітних ціноутворюючих факторів. Вчений, фактично, обґрунтовано синтезує положення доктрини про визначну роль витрат виробництва та теорії граничної корисності, попиту та пропозиції в формуванні та русі цін.

Таким чином, усвідомлення значення такої категорія, як ціна, повинно здійснюватися через наступні характеристики, які їй надаються. Отже, ціна це є, зокрема:

- грошове вираження вартості;
- грошове вираження системи ціноутворюючих факторів;
- інструмент ринкової конкуренції.

Суб'єктивістські та волюнтаристські уявлення щодо ціноутворення, які мали місце в нашій країні, коли ігнорувалися вимоги об'єктивних економічних законів (передусім закону вартості та закону розподілу за працею), зумовили те, що ціни лише фіксували рівень витрат того чи іншого виробництва, що склався. У багатьох випадках цей рівень був досить далеким від суспільно необхідних витрат. Відірвані від об'єктивної вартісної бази, ціни, таким чином, не відповідали суспільно необхідним затратам праці і по суті перетворилися на планово-обліковий вимірювач. Цілком зрозуміло, що така система цін не могла застосовуватися в умовах реформування

економіки, фундаментальним моментом якого у сфері ціноутворення є найбільш повне відображення в нових цінах суспільно необхідних затрат.

Отже, звертаючись вже до реалій сьогодення, безспірним є положення про те, що кількісне визначення витрат на виробництво та реалізацію товарів і послуг були та залишаються об'єктивною потребою і дійсністю в будь-якій суспільно-економічній формації. Оскільки очевидно, що об'єктивний процес формування витрат в умовах ринкової економіки відбувається на базі ринкових цін і вимагає відшкодування всіх втрат, пов'язаних зі здійсненням процесів виробництва та реалізації товарів, за рахунок одержаних доходів.

Отже, ціна конкретного товару є грошовою формою системи ціноутворюючих чинників, основу яких становить збалансування корисності та витрат, що діють у певний час.

В умовах панування в економіці ринкових відносин ціна є одним із найважливіших економічних явищ. Без її економічного обґрунтування неможливе нормальне функціонування суб'єктів господарювання і цілих галузей економіки та забезпечення матеріального добробуту населення. Оскільки досить важливою є вільна конкуренція між продукцією різних виробників, то тут беруться до уваги різноманітні особливості конкретного продукту, зокрема його ціна, яка впливає як на обсяги його реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, так і на обсяги прибутку підприємства.

Визначення ціни наведено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців-економістів, а також у низці нормативно-правових актів, що діють на території України. Деякі з них наведено у таблиці 1.1.

В таблиці подано окремі визначення з ключових нормативно-правових актів цінового профілю, а також з праць визначних вчених. Як бачимо, в залежності від специфіки джерела, розуміння «ціни» відрізняється, проте в усіх випадках вона характеризується як певна сума грошей чи грошовий еквівалент.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «ціна»

	Джерело	Визначення поняття	Ключові слова
1	Закон України «Про ціни та ціноутворення» [1].	Ціна – виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару.	Грошовий еквівалент товару.
2	Господарський кодекс України [2].	Ціна є вираженим у грошовій формі еквівалентом одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який повинен застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування.	Грошовий еквівалент товару.
3	Завадський Й.С. Економічний словник [3].	Ціна (англ. price) – грошове вираження вартості товару.	Грошове вираження вартості товару
4	Римар Г.А. Ціноутворення в Україні: стан та перспективи розвитку [4].	Ціна – це кількість грошей, за яку продавець згоден продати, а покупець – купити одиницю товару.	Певна кількість грошей.
5	Котлер Ф. Основи маркетингу [5].	Ціна – кількість грошей, яку повинні заплатити покупці, щоб одержати товар.	Певна кількість грошей.
	Оксфордський українсько-англійський словник [6].	Ціна – це сума грошей, яку варто сплатити під час придбання товару або послуги.	Сума грошей до сплати.

Отже, виходячи із наведених у таблиці визначень, можна сказати, що ціна є вираженим у грошовій формі еквівалентом товару, визначеним певною сумою грошей, що має сплатити покупець під час придбання товару. Сьогодні існує багато видів цін, що функціонують на ринку. Розглядаючи ціну як об'єкт державного регулювання, можна виокремити вільні (визначаються суб'єктами господарювання самостійно) та державні регульовані ціни (встановлюються або регулюються державою), які поділяються на фіксовані та регульовані (рис. 1.1). До вільних цін відносять оптові (складаються із собівартості продукції та прибутку підприємства) та роздрібні (оптова ціна з урахуванням непрямих податків та торгової націнки) [7].

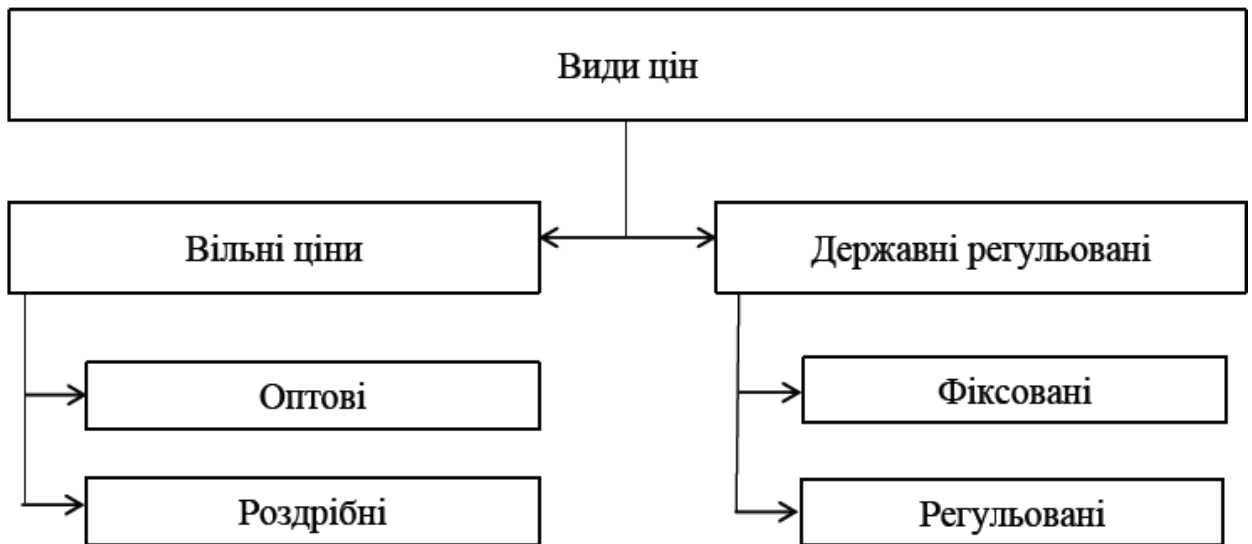

Рис. 1.1. Види цін в економічній теорії

Сучасний ринок є сукупністю різноманітних структур. Головним критерієм їх вирізнення є особливості форм конкуренції між учасниками товарного обміну, її рівень. Кожній моделі ринку притаманні свій механізм ціноутворення і відповідна структура цін, зумовлені поведінкою суб'єктів ринку. Ідеальною ринковою структурою, де найповніше реалізуються всі закономірності ринкового господарства, є ринок досконалої (необмеженої) конкуренції.

На такому ринку працює велика кількість фірм-виробників, які не мають ніякого впливу на ціни: ціна єдина для всіх суб'єктів ринку і встановлюється під впливом безособового механізму ціноутворення. Фірма за досконалої конкуренції приймає ціну, що склалася на ринку як зовнішній фактор, на який неможливо вплинути. Вона може продати будь-яку кількість продукції, яку виробить за цією ринковою ціною, тому немає необхідності занижувати ціни. Галузь або ринок із досконалою конкуренцією відкриті для входження та виходу.

Повною протилежністю ринку досконалої (чистої, вільної) конкуренції є ринок чистої монополії. Термін «монополія» трактується як єдиний у галузі продавець продукту, який не має замінників; як дуже велика капіталістична компанія. Аналізуючи ринок монополії та притаманний йому механізм

ціноутворення, монополією можна вважати й існування на ринку єдиного продавця певного товару.

Загалом, в господарському механізмі аграрних підприємств ціна відіграє важливу роль. Від неї залежить обсяг грошових надходжень, потрібних для відтворення спожитих засобів виробництва і робочої сили, а також для утворення фонду нагромадження, страхових і резервних фондів тощо. Чим вищою є ціна, тим більша, при всіх інших незмінних умовах, грошова виручка від реалізації продукції, тим кращими є умови для розширеного відтворення. Зазначене проектує значення ціни з позиції виробника, який формує пропозицію. Вважається, що ціна пропозиції обмежується витратами виробництва і середньою нормою прибутку, які, найчастіше обґрунтовують нижню межу ціни.

Проте, визначати ціну тільки на основі пропозиції виробників чи продавців в умовах ринкової економіки – недоречно. Перш за все, тому, що існує вкрай мало випадків, коли ціна формується без врахування співвідношення ціни і пропозиції. Окрім того, в умовах перенасиченого ринку, яким на сьогодні є більшість продовольчих ринків світу, попит має значно більше значення і в більшій мірі впливає на процес ціноутворення. В цілому, на процес ціноутворення на ринках аграрної продукції найбільш активно впливають такі явища та процеси (рис. 1.2).

Перші із наведених факторів є досить загальними для більшості товарних ринків: співвідношення попиту і пропозиції в залежності від типу ринку піддаються прогнозуванню і моделюванню на основі загальних тенденцій. Значно більший вплив на встановлення цін на продовольчу продукцію мають решта три фактори. Так, зважаючи на важливе значення продовольства в життєдіяльності людини, психологічні впливи, в більшості, мають значно гостріші прояви. Наприклад, ажіотаж щодо зникнення певного виду круп з прилавків магазинів сприймається значно болючіше, ніж звістка про нестачу засобів гігієни чи будівельних матеріалів.

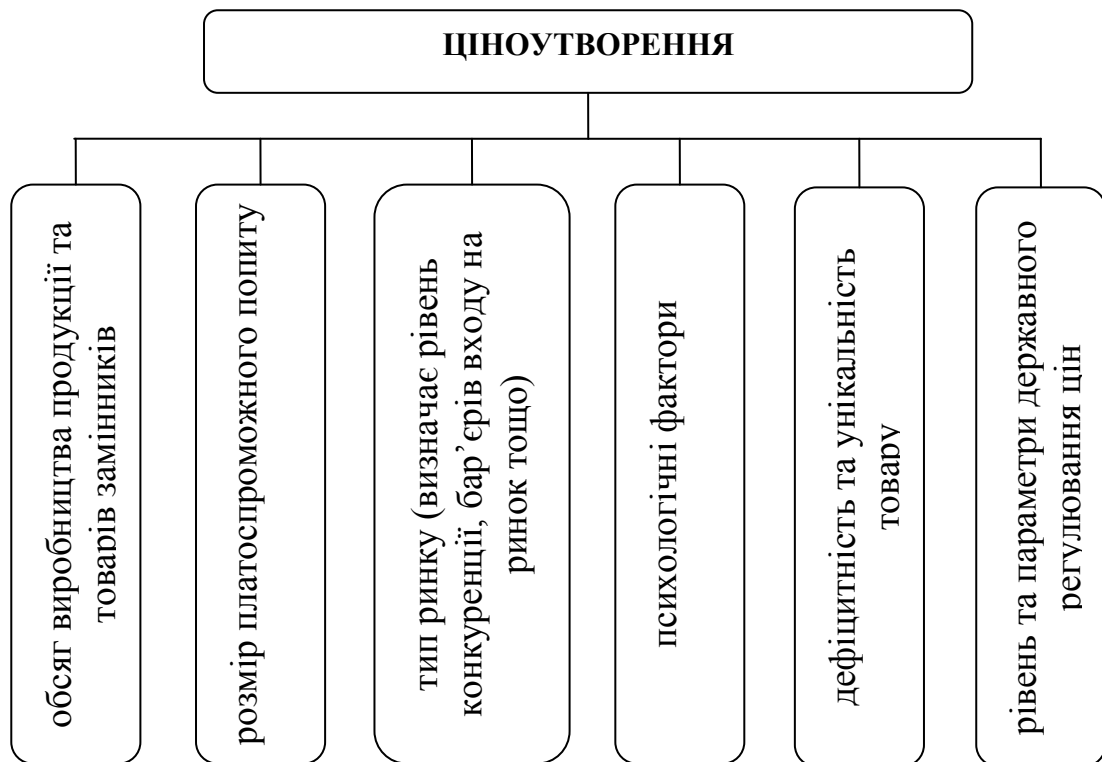

Рис. 1.2. Перелік факторів, що впливають на процес ціноутворення агропродовольчої продукції

Зважаючи на це, важливим фактором ціноутворення на продовольчу продукцію є еластичність попиту. Вона характеризує зміну розміру попиту в залежності від зміни ціни. Для більшості продукції, зростання ціни – пропорційне зниженню попиту. Проте, для продовольчої продукції таке зниження завжди буде нижчим, через меншу ступінь еластичності.

Державне цінове регулювання на сьогодні є вагомим інструментом корегування економічних систем. Зважаючи на чутливість агропродовольчого ринку до цінових коливань та диспропорцій, держава бере на себе стабілізуючу роль, яка не тільки забезпечує стійкість процесів, але й захищає від надмірного імпорту, підвищує конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, сприяє передбачуваності цінової динаміки та еквівалентності обміну між галузями.

Таким чином, ціноутворення на ринках продовольства є елементом ринкового механізму і тому підпадає під вплив усіх тих же чинників, що й інші товари за невеликим винятком. Основні відмінності, при цьому

стосуються важливого значення продовольства як основи життєдіяльності людей і ознак, яких воно набуває, відповідно до цього: нижчої еластичності, більшої чутливості до психологічних проявів, потреби в державному регулюванні.

Ціна в сьогоднішніх умовах є динамічним явищем. Одним із показників, що характеризує динаміку цін на ринку, є індекс споживчих цін – показник, який характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого (власного) споживання. Він є показником зміни вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг постійної якості з постійними характеристиками у поточному періоді порівняно з базисним.

Цей показник іноді використовують як показник загального рівня інфляції в економіці, тому його часто називають «індексом інфляції», хоча він вимірює тільки зміни цін (тарифів) на споживчі товари та послуги, представлені на ринку. За своєю сутністю він є показником зміни сукупної ціни певного набору товарів (послуг), які купує (отримує) населення. Оскільки ціни постійно змінюються під впливом цілої низки факторів, то сукупна ціна цього набору також постійно змінюється відповідно до зміни цін його складників. Тобто індекс споживчих цін є показником зміни сукупної ціни одного й того самого набору товарів та послуг у різні періоди.

1.2. Нормативно-правові засади цінового регулювання в Україні

Державне регулювання у сфері ціноутворення і застосування цін здійснюється різними методами, серед яких можна виділити: визначення переліку продукції та послуг, які підлягають державному регулюванню, у тому числі, продукції, яка виробляється природними монополіями; встановлення граничних рівнів цін і тарифів, а також торгових надбавок (знижок); нормування рентабельності; заморожування цін [2].

Державна цінова політика – це сукупність принципів та методів діяльності органів державної влади, спрямованих на забезпечення наступного (рис. 1.3).

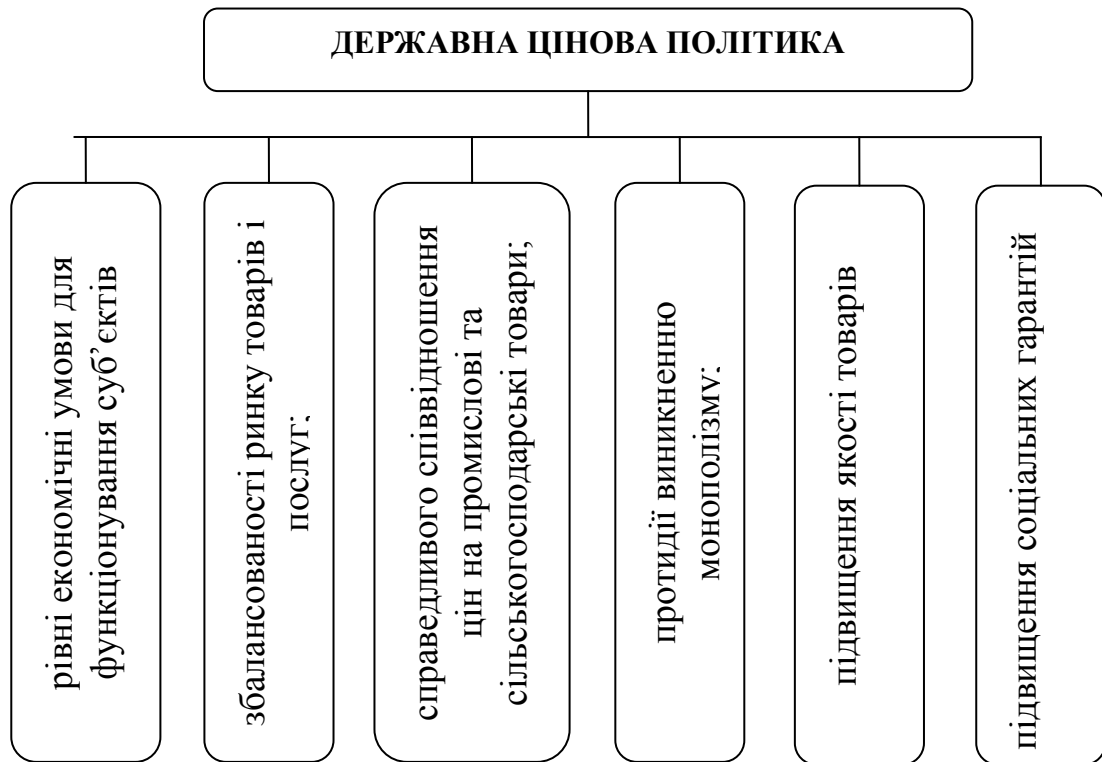

Рис. 1.3. Напрями забезпечення державної цільової політики

Правове регулювання ціноутворення здійснюється передусім, Законом України «Про ціни і ціноутворення», законами «Про захист економічної конкуренції», «Про природні монополії» та іншими, а також нормами Цивільного та Господарського кодексів та численною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, виданих виконавчими органами влади.

Необхідність правового регулювання процесу ціноутворення в державі, зокрема, зумовлюється тим, що воно, як і будь-який суспільно значимий процес, що має наслідки та питому вагу для всієї країни в цілому, повинно здійснюватись з дотриманням принципу законності, що є важливою гарантією проголошених ст. 3 Конституцією України прав, свобод та законних інтересів людини як найвищої соціальної цінності, оскільки у процесі такого правового регулювання здійснюється вплив на комплекс організаційно-правових, адміністративних та економічних заходів, які

спрямовані на забезпечення стабілізації ринку, а також попередження, пом'якшення та нівелювання факторів економічного та фінансового ризику, що гарантуються державою шляхом реалізації виваженої цінової політики.

Обсяг нормативного матеріалу, яким забезпечується правова регламентація відносин у сфері ціноутворення, повинен відповідати предмету регулювання, тобто повинен бути адекватним тим суспільним відносинам, які врегульовані конкретним масивом юридичних актів. До того ж законодавець при прийнятті нормативно-правових актів у вказаній сфері повинен уникати як прогалин, так і надмірної їх «зарегульованості», а також колізій між правовими нормами актів різної юридичної сили.

У свою чергу, правова база ціноутворення має складну різнорівневу структуру, включаючи в себе норми різних галузей права. Так, зокрема, це норми господарського, адміністративного, податкового права. Отже, аналіз самої структури правового забезпечення ціноутворення є принциповим моментом.

Загальновідомою є ієрархія нормативно-правових актів, запропонована представниками теорії держави та права. Вченими-правознавцями визначено, що залежно від юридичної сили нормативно-правових актів, яка визначається місцем правотворчого (правоустановчого) органу в державному апараті, вирізняють ієрархічну вертикальну структуру вітчизняного законодавства, до якої входять:

1. Конституція України, яка займає центральне місце в ієрархічній системі законодавства разом із законами, що встановлюють відправні засади правового регулювання (конституційні закони);

2. закони та кодекси, головне призначення яких - забезпечення на основі науково обґрунтованих принципів комплексного, всебічного та цілісного вирішення тих чи інших завдань економічного і соціального розвитку суспільства;

3. нормативні укази і розпорядження Президента України;

4. підзаконні нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади - постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази й інструкції міністерств, державних комітетів України;

5. акти місцевих органів виконавчої влади (місцеві державні адміністрації);

6. акти органів місцевого самоврядування щодо здійснення функцій, які їм делеговані державними органами [3, 266-267].

Варто зупинитись детальніше на розгляді системи нормативно-правових актів, що регулюють різноманітні аспекти питання ціноутворення в державі. Інститут законодавства про ціноутворення можна поділити на такі дві частини - загальну та особливу.

Загальну частину складають ті закріплені у відповідних нормативно-правових актах нормативні приписи, що встановлюють єдині принципи і порядок всього правового регулювання у даній сфері. Вони застосовуються до усіх різновидів відносин, які виникають в рамках цього інституту. Зокрема, до таких нормативних приписів відносять наступні підінститути:

- компетенція державних органів у встановленні цін,
- повноваження суб'єктів господарювання у цій сфері,
- формування собівартості,
- відповідальність за правопорушення у сфері ціноутворення і т.д.

Особлива ж частина включає приписи, що містяться у нормативно-правових актах та регулюють відносини у сфері ціноутворення у різноманітних галузях національної економіки [12, 38-39].

Вважаємо, що умовно нормативно-правові акти, що регулюють ціноутворення можна поділити на такі блоки.

Перший блок становлять нормативно-правові акти, що закріплюють положення про державну економічну політику (її цілі, завдання, основні напрямки реалізації тощо). Ці юридичні акти врегульовують основний напрямок розвитку економічної системи держави в цілому, і, зокрема,

основні тенденції (перспективи) розвитку ціноутворення в країні. До них відносяться Конституція України, Господарський кодекс України, Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності, Програма економічних реформ на 2015-2020 роки, Державна програма активізації розвитку економіки на 2015-2020 роки, Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» та ін.

Варто наголосити, що Господарський кодекс України - це фактично єдиний нормативний документ, який регламентує питання формування сучасної концепції правового забезпечення державної економічної політики. Зокрема, статтями 9 і 10 ГК України передбачено основні форми та напрями державної економічної політики. Так, статтею 9 передбачено, що у сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, метою яких є реалізація та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Стаття 10 ГК України визначає основні напрями економічної політики держави, до яких відносяться: структурно-галузева політика, інвестиційна політика, амортизаційна політика, політика інституційних перетворень, цінова політика, антимонопольно-конкурентна політика, бюджетна політика, податкова політика, грошово-кредитна політика, валютна політика, зовнішньоекономічна політика і т.д. Цілком очевидно, що цей перелік є відкритим.

Другий блок - це нормативно-правові акти, що регламентують державну політику у сфері ціноутворення. Зокрема, до них необхідно віднести такі: Закон України «Про ціни і ціноутворення», постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін

(тарифів)» (1996 р.), «Про удосконалення порядку формування цін» (1998 р.) та ін.

Обидва названих блоки нормативних актів визначають основоположні засади цінової політики, а також керівні принципи, відповідно до яких здійснюється управління у сфері економіки в цілому, так і окремої його складової - ціноутворенні. Закони у сфері ціноутворення встановлюють основні правила формування цін у країні, методи їхнього регулювання, порядок контролю за цінами та відповідальність за його порушення, права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення. Для практичного використання зазначених законів вони доповнюються й конкретизуються спеціальними рішеннями парламенту, указами Президента чи постановами уряду.

Третій блок правового забезпечення ціноутворення містить законодавчі акти, в яких закріплено процедуру ціноутворення у різноманітних галузях економіки, щодо окремих суб'єктів господарювання або видів діяльності. Зокрема, це такі документи, як: Концепція ціноутворення у сфері житлово-комунальних послуг, Закон України «Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру», Порядок формування цін на продовольчі товари, щодо яких запроваджено державне регулювання, Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, роботи та послуги монопольних утворень, Порядок оплати метрологічних робіт і послуг, Порядок ціноутворення на роботи (послуги), що виконуються державними архівними установами і т.д.

Четвертий же блок, на нашу думку, - це перспективне законодавство, тобто ті проекти нормативно-правових актів, які вже зареєстровані Верховною Радою України, і які тематично включають усі нормативно-правові акти з попередніх блоків, однак ще офіційно не прийняті в установленому законом порядку. Цей блок нормативних актів є досить особливим, специфіка якого полягає у тому, що зазначені акти відображають

тенденції майбутнього правового регулювання і дозволяє вчасно виявити усі прогалини та колізії чинного та перспективного законодавства.

Розглянувши систему правового забезпечення в галузі ціноутворення, можна дійти таких висновків.

По-перше, усі нормативно-правові акти, що регламентують вказані питання, є різними за своєю юридичною силою, одні й ті ж питання регулюються (а іноді - й дублюються) в актах різного рівня.

По-друге, масив нормативно-правових актів цієї сфери є досить великим та об'ємним, що дозволяє констатувати їх неосяжність та складнощі для пересічних громадян.

По-третьє, враховуючи вказаний величезний їх обсяг та дублювання положень одних актів у інших досить складним уявляється й їх правозастосування відповідними органами та особами.

По-четверте, досить сильною є тенденція «розпорошеності» цих актів, що теж є негативним моментом. Як вбачається, необхідно більш детально структурувати ці документи, здійснивши їх систематизацію, доцільним було б закріпити основні положення та напрямки державної політики у цій сфері закріпити у єдиному документі, наприклад, у Законі України «Про ціни і ціноутворення», деталізувавши наведені у ньому положення, і т.д.

Таким чином, головною метою цінової політики держави на сучасному етапі є відновлення і розвиток вітчизняного виробництва та його функціонування як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Повернення відтворювальної функції ціни дасть змогу товаровиробникам утворювати додаткові резервні фонди для майбутнього розвитку. Для захисту вітчизняного споживача необхідно буде побудувати таку цінову базу, яка б не враховувала орієнтацію внутрішнього ринку на світові ціни. Для вирішення соціально-економічних проблем країни необхідно розробити цілісну концепцію державної цінової політики та закріпити її на законодавчому рівні - наприклад у вигляді окремого розділу Закону України «Про ціни і ціноутворення». Також доцільним було б до основних напрямів

державної цінової політики України додати забезпечення входження до міжнародного ринку товарів, робіт і послуг, що сьогодні досить важливим в контексті розвитку національної економічної системи.

Позитивним моментом прийняття нового Закону України «Про ціни і ціноутворення» є закріплення у ньому способів державного регулювання цін. У попередньому нормативно-правовому акті (стаття 8) встановлювалось, що державне регулювання цін і тарифів здійснюється шляхом встановлення: 1) державних фіксованих цін (тарифів) та 2) граничних рівнів цін (тарифів) або граничних відхилень від державних фіксованих цін і тарифів. У новому ж акті регламентовано, що державне регулювання цін здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень шляхом: 1) установаження обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання (фіксованих цін; граничних цін; граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди); граничних нормативів рентабельності; розміру постачальницької винагороди; розміру доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів); 2) запровадження процедури декларування зміни ціни та/або реєстрації ціни (стаття 13).

Таким чином, перелік способів державного регулювання розширено, що, на нашу думку, безумовно сприятиме більш ефективній реалізації державної цінової політики.

Досить цікавою новелою нового закону є правове закріплення державного спостереження у сфері ціноутворення (моніторингу). Таке спостереження, якщо воно буде проводитись безперервно, дозволить відповідним державним органам своєчасно виявляти окремі проблеми динаміки цінових процесів на товарних ринках та застосовувати адекватні способи їх усунення.

Державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи встановлюються органами державної влади. Вони розробляють перелік товарів та послуг, які підлягають регулюванню надбавок (знижок). Держава може обмежувати

рівень торгових надбавок на соціально значимі види товарів, продовольчі товари першої необхідності. Граничні торгівельні надбавки встановлюються на основі рішень Кабінету Міністрів України на товари, які входять до продовольчої корзини. На інші види товарів діють вільні торгівельні надбавки, розмір яких визначають продавці. Крім регулювання максимальних цін, держава регулює і гранично мінімальні ціни (наприклад, на горілку, лікєро-горілчану та іншу алкогольну продукцію).

Державне регулювання цін в Україні здійснюють Центральні органи виконавчої влади, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні і місцеві державні адміністрації. Координація і контроль за дотриманням дисципліни встановлення цін покладені на Державну комісію з контролю за цінами, Державну податкову адміністрацію, відділи контролю за цінами при обласних державних адміністраціях та ін. Ці органи контролюють процеси ціноутворення у взаємодії з профспілками, Антимонопольним комітетом, управліннями у справах захисту прав споживачів, об'єднаннями споживачів [5, с.102].

Кабінет Міністрів України, міністерства та відомства встановлюють ціни і тарифи обов'язкові на території України. Так, Кабінет Міністрів України:

- забезпечує здійснення державної політики цін;
- визначає перелік продукції, товарів і послуг, щодо яких діють державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи;
- визначає повноваження органів державного управління в сфері встановлення і використання цін і тарифів, а також контроль за цінами і тарифами.

Органи обласних і місцевих державних адміністрацій мають право регулювати тарифи і надбавки на продукцію, що реалізується підприємствами громадського харчування при загальноосвітніх школах, дитячих садах, торгівельні надбавки до цін на продукти дитячого харчування, перевезення пасажирів і багажу автомобільним транспортом пільговими

категоріями осіб, за умови погашення витрат за рахунок коштів державного бюджету.

Державне регулювання цін в Україні може включати також заходи судового характеру. У випадку виникнення протиріч з питань встановлення цін, вони можуть вирішуватися в судовому (арбітражному) порядку. Одним із найважливіших завдань прямого державного регулювання цін є забезпечення такого співвідношення монополії і конкуренції, яке не приводить до руйнівних наслідків в економіці.

Таким чином, законодавство про ціноутворення є складним нормативним утворенням, елементи якого тісно переплетені та взаємопов'язані один з одним, та об'єднані однією метою - забезпеченням порядку визначення цін. Насамкінець, необхідно відмітити, що хоча в цілому новий Закон України «Про ціни і ціноутворення» має низку суттєвих переваг перед його попередником, однак, стверджувати, що процес удосконалення правового регулювання ціноутворення в Україні є завершеним, передчасно. Потрібні подальші наукові дослідження у цій галузі, а також правове регулювання найбільш цінних науково-практичних рекомендацій.

1.3. Методичні принципи формування цін в агропродовольчій сфері

Проблема ціноутворення є ключовою у забезпеченні економічного інтересу господарювання на селі, економічним базисом, який зумовлює мотивацію аграрної праці та добробут економічних агентів, значною мірою опосередковує продовольчу безпеку держави. Ціна впливає на виробника з позиції можливості дохідності господарської діяльності, а на споживача – як стимул придбати товар. В агропродовольчій сфері склалася специфічна ситуація щодо ціни, ціноутворення і цінового механізму, яка полягає в особливостях методології та практики відносин на ринку.

Земельний фактор залишається поза системою ціноутворення на аграрну продукцію, оскільки земля в сільському господарстві не є товаром. Ситуація, що склалася, виступає основною методологічною розбіжністю ціноутворення, яку потрібно усунути для створення «однакових правил гри» для всіх учасників економічної діяльності. Невключення землі в актив аграрного виробництва є однією з причин розбалансованості цін, відсутності еквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями, економіки.

На сучасному етапі аграрного розвитку широкий спектр існуючих проблем необхідно вирішувати шляхом розбудови ефективної системи ціноутворення. Ціна продукту, що характеризує обсяг потенційного доходу, має забезпечувати надходження виробникам коштів для відновлення функціонуючого капіталу. Методично слід враховувати фактор необхідності відновлення активів при розробці методології визначення цін на сільськогосподарську продукцію. У цьому криється головна проблема і сучасних цін, які неадекватні вимогам сьогодення.

У сільському господарстві потрібно вирішити проблему формування ефективної моделі ціни, яка враховує інтереси держави, виробника і споживача, тобто головним завданням є обґрунтування розміру ціни, яка забезпечить еквівалентність обміну (рис. 1.4).

Діюча система цін не забезпечує ефективного функціонування виробництва. Ціни на необхідні матеріально-технічні економічні ресурси високі, а на вироблену продукцію – низькі, тобто виникає дисбаланс економічних інтересів. В основу концептуального підходу до ціноутворення на сільськогосподарську продукцію слід покласти ринкові принципи: дія економічних законів; домінуючий вплив кон'юнктури ринку та процесу товарообміну на ціну; присутність державних інститутів як регуляторів процесу ціноутворення; конкуренція; домінуючий вплив споживача.

Виробництво сільськогосподарської продукції має бути прибутковим, тому всеохоплюючою проблемою у формуванні прибутку товаровиробників

є собівартість, особливо за умов відсутності міжгалузевого балансу економічних інтересів і нееквівалентності обміну.

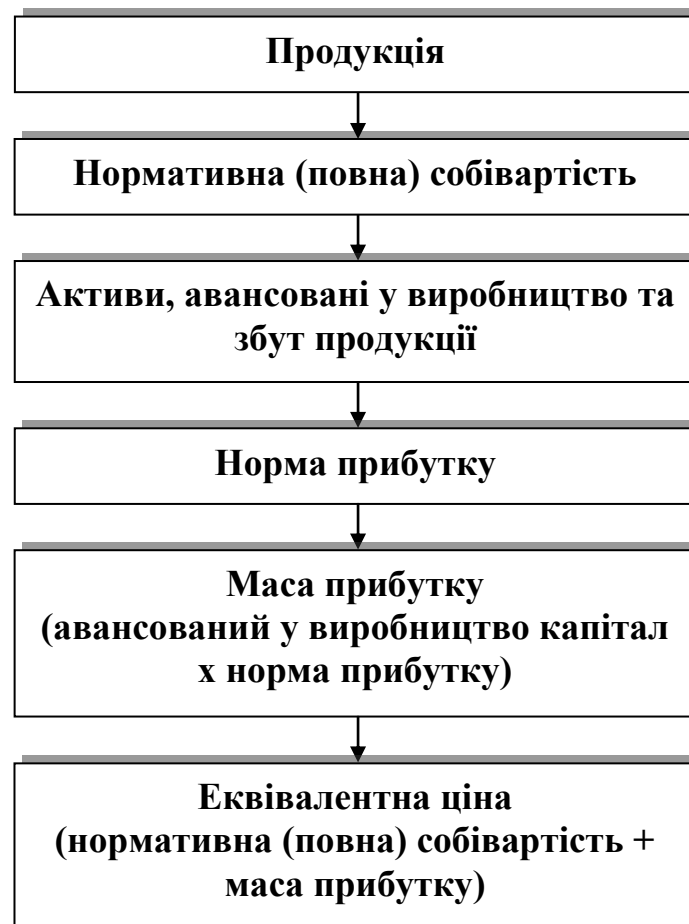

Рис. 1.4. Схема розрахунку еквівалентної ціни сільськогосподарської продукції

Собівартість являє собою грошовий вираз виробничо-фінансових витрат у процесі підприємницької діяльності, яка включає вартість усіх спожитих ресурсів, послуг і затрат людської праці. На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва несприятливими є макро- і мікроекономічні умови формування собівартості виробленої продукції, які завдають шкоди перспективам аграрного розвитку. Зростаючі ціни на споживані сільським господарством ресурси призводять до технічної і технологічної відсталості, зменшення економічного інтересу до розвитку галузі, тому спричиняють зростання собівартості продукції вищими темпами, ніж ринкові ціни.

Механізм формування і регулювання собівартості сільськогосподарської продукції включає макроекономічні та мікроекономічні важелі ринкового впливу. Макроекономічними важелями, які регулюються державою, є формування цінової методології на продукцію, роботи і послуги у всіх галузях економіки, нормативно-правове регулювання соціально-трудових відносин у галузі, визначення механізму підтримки галузей з гіршими умовами виробництва й уповільненим оборотом капіталу. Мікроекономічними, які залежать від підприємця, слід вважати техніко-технологічні і організаційно-господарські характеристики виробництв.

Собівартість аграрної продукції залежить від рівня витрат, урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, якості продукції, витрат на зберігання та збут. Виходячи із собівартості формується ціна виробника, тобто ціна пропозиції. Ціна виробника включає повну собівартість продукції, прибуток, необхідний для відтворення капіталу. Ціна пропозиції – це ціна товарної продукції, яка включає ціну виробника і витрат на збут.

У формуванні цін на сільськогосподарську продукцію собівартість розглядається як фактична і нормативна. Фактична собівартість складається в реальних умовах, а нормативна – виходячи з нормативних витрат, передбачених прогресивною для конкретних умов технологією виробництва продукції.

Втрати виробництва об'єктивно мають загальний характер, тому за умови стабільних цін виробники отримують різний за обсягом дохід, що слід враховувати при розробці концептуального підходу до ціноутворення. Методологія ціноутворення повинна передбачати єдину методику обчислення витрат, виходячи із необхідних для дотримання технологій норм матеріально-технічних ресурсів та праці при однаковому рівні її оплати. Ціна повинна відшкодувати витрати і забезпечувати норму прибутку, достатню для розширеного відтворення.

Першоосною у розробці Концепції ціноутворення має бути нормативна собівартість, науково обґрунтована величина нормативу витрат, які формуються відповідно до технології виробництва, враховуючи зміни цін на ресурси. Формування методики визначення нормативної собівартості являє собою важливу проблему, що потребує системного опрацювання через обстеження сільського господарства для отримання інформації про зміни цін на ринку матеріально-технічних ресурсів.

У виробництві продукції окрім матеріально-технічних витрат і оплати праці беруть участь активи в частині основного й оборотного капіталу, капіталу землі, які в сукупності є авансованим капіталом. Оскільки ключовим фактором аграрного виробництва в ринкових умовах вважається ефективна діяльність, виробник має отримувати не меншу ніж по інших галузях середню по економіці норму прибутку на функціонуючий у виробництві одиниці продукції капітал, включаючи вартість землі. Кошти (інвестиції, інновації) завжди надходять до галузей, де норма прибутку вища. Якщо нека прибутку нижча середньої, то інвестори не мають стимулу вкладати (авансувати) капітал в ту чи іншу діяльність.

Для забезпечення процесу відтворення виробничого потенціалу економічні суб'єкти повинні мати стабільнодостатні надходження від реалізації продукції, що забезпечується ціною, адекватною потребам його відтворення. Така ціна повинна формуватися виходячи із нормативів витрат і нормативної норми прибутку з розрахунку на функціонуючий капітал, а норма прибутку – розраховуватися Міністерством економіки і затверджуватися Кабміном. Прибуток, розрахований з урахуванням норми прибутку на авансований капітал, є базисом еквівалентності обміну, ефективного ціноутворення.

Запровадження приватної власності на землю змінило і суб'єкта приваблення додаткового продукту (земельної ренти). Ним став власник землі, який одержує ренту у формі орендної плати за право користування земельною ділянкою, наданою ним в оренду. За умов ринку землі, наявність

ренти є обов'язковою умовою формування ефективного цінового механізму та справедливих, з позиції відтворення капіталу, цін на сільськогосподарську продукцію. Методологічно власник землі має включати в активи вартість землі у розмірі відсотка капіталізації грошової оцінки її ціни, а орендар – орендну плату у собівартість. Таким чином, як власник-орендодавець, так і власник, який господарює на своїй землі, отримуватимуть справедливу ренту – дохід (відповідно, перший орендну плату, другий – відсоток на вкладений капітал). Отже, орендна плата має бути тотожною відсотку капіталізації вартості землі або розміру ренти.

Відсоток рентної капіталізації є меншим від середньої норми прибутку, оскільки прибуток інвестора – це плата за ризик втрати капіталу або доходу від нього, власність на землю слугує високою гарантією її збереженості та підвищеною стійкістю доходу, фіксованого орендним договором. Малі ризики, з одного боку, збільшують земельні ціни тривалим строком капіталізації, тобто втіленням у ціні більшого числа річних ефектів, але з іншого – винагороджують інвестиції в землю меншою нормою прибутку.

Методикою нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. №213, термін капіталізації рентного доходу встановлений на рівні 33 років, тобто 3% у рік. До речі, у розвинених країнах рентний платіж, як правило, не перевищує 3% від ринкової вартості землі, виходячи з терміну її капіталізації – 33 роки.

Принциповим підходом до побудови концепції ціноутворення на аграрну продукцію слід вважати, по-перше, тотожність розмірів орендної плати та відсотка на вкладений у землю капітал як похідних ренти, по-друге, кошти, інвестовані у придбання відтворюваного (неприродного) і природного (землі), ресурсів, повинні винагороджуватися однаковими рівнями доходу. Через ціну на сільськогосподарську продукцію необхідно здійснювати відшкодування рентних платежів, власниками яких стає безпосередній виробник сільськогосподарської продукції.

Для сільськогосподарського товаровиробника важливо отримати ціну, еквівалентну понесеним витратам і можливості для відтворення активів. У сільському господарстві функціонують ціни підтримки, тому потребує розробки і впровадження методологія ціноутворення, яка сприятиме запровадженню еквівалентних цін.

Визначення еквівалентної ціни має базуватися на нормативних або нормативно-технологічних параметрах витрат ресурсів у натуральному та вартісному виразі, що відповідає нормативній або нормативно-технологічній собівартості. Нормативна база включає норми виробітку, витрат пально-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, кормів та інших ресурсів на виробництво конкретних видів продукції згідно з технологічними картами. Методика визначення еквівалентної ціни полягає в обґрунтуванні нормативної собівартості виробництва і збуту продукції та маси прибутку на авансований капітал, виходячи з нормативної норми прибутку по національній економіці.

Враховуючи існуючі методичні підходи щодо визначення ціни на сільськогосподарську продукцію, пропонуємо методику визначення еквівалентної ціни (табл. 1.2).

У рамках наведеного методичного підходу до ціноутворення еквівалентну ціну пропонується визначати виходячи із потреби активів на виробництво певної продукції при заданій урожайності й обраній технології виконання виробничо-трудова операцій. Рівень ціни залежить від технологічних параметрів, нормативів витрат ресурсів та їхньої вартості за видом продукції, норми прибутку й нормативної собівартості виробництва-реалізації.

Методика за нормативними параметрами може бути прийнятною як «еталон», за нею визначається ціна, яку повинен одержати виробник за певної технології, до того ж ця ціна має забезпечити еквівалентність обміну. Це дає змогу обґрунтувати ціну виробника при заданій технології виробництва, яка забезпечує нормативну врожайність і потребує

застосування нормативного обсягу основного й оборотного капіталів та вартості землі.

Таблиця 1.2

Алгоритм розрахунку еквівалентної ціни

Продукція	Потреби активів на виробництво 1 т продукції, грн.				Норма прибутку на авансований капітал, %	Нормативна собівартість 1 т продукції, грн.	Маса прибутку, грн.	Еквівалентна ціна, грн.
	Основні засоби	Земля	Оборотні засоби	Разом активів	Розраховується за методикою, затвердженою Мінекономіки	Згідно з технологією		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Норматив	Норматив	Норматив	гр.2+гр.3+гр.4	Розрахунковий показник	Розрахунковий показник	$\frac{zр.5 \times zр.6}{100}$	гр.7+гр.8	

Враховуючи міркування, викладені вище, вважаємо за доцільне розрахувати еквівалентну ціну за формулою:

$$Ц = C_H + K_{HP} \times [(O_{BF} + O_3 \times K) + (B_3 \times K_{HK})] \quad (1.1)$$

де: Ц – еквівалентна ціна 1 т сільськогосподарської продукції, грн.;

C_H – нормативна (повна) собівартість 1 т продукції (включаючи орендну плату в розмірі 3% вартості землі – відсотка капіталізації), грн.;

K_{HP} – коефіцієнт нормативної норми прибутку;

O_{BF} – середньорічна вартість основних виробничих фондів, авансованих у виробництво 1 т продукції, грн.;

O_3 – середньорічна вартість оборотних засобів, авансованих у виробництво 1 т продукції (повна собівартість без амортизації та орендної плати), грн.;

K – коефіцієнт обігу оборотних засобів по окремих видах продукції, визначається діленням терміну технологічного процесу в днях (місяцях) на кількість днів (місяців) року;

B_3 – грошова оцінка ріллі з розрахунку на 1 т сільськогосподарської продукції, грн.;

$K_{НК}$ – коефіцієнт нормативу капіталізації землі – 0,03 (відповідно до терміну капіталізації землі 33 роки) згідно з методикою грошової оцінки землі, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України № 213 від 23 березня 1995 р.

Запропонована формула не суперечить принципам бухгалтерського обліку, адже фактично орендна плата включається до собівартості продукції. Згідно з таким підходом ціна формується виробником, виходячи з рівня витрат і вартості активів, тобто використовується затратний метод ціноутворення.

У разі збутового або ринкового підходу ціна формується споживачем. Поставлений на ринок товар оцінюється ним, формується відповідна кон'юнктура і визначається ціна, яка проходить певні стадії трансформації в інфраструктурній ланці ринку. Виробник одержує лише частину доходу, тому для забезпечення еквівалентної ціни потрібна компенсація (рис. 1.5).

Ринковий метод ціноутворення існує об'єктивно і виробник, незалежно від вартості вкладених активів, не може впливати на рівень цін. За таких умов повинен підключатися регуляторний механізм держави, яка ринковими методами сприятиме формуванню рівноконкурентних умов розподілу доходу між усіма учасниками інфраструктурної ланки. У сучасних умовах ринкової трансформації економіки з огляду фактичного стану потенціалу аграрного сектору найпершим завданням є розв'язання питання забезпечення відтворення активів виробника на рівні еквівалентного обміну.

Держава повинна забезпечити отримання належного доходу шляхом регулювання процесів ринкового ціноутворення через активні дії на межі «еквівалентна ціна» і «ціна, сформована на основі дії закону попиту і

пропозиції». Шляхом компенсації недоодержаного доходу (різниці в ціні) держава забезпечує виробнику ціну, яка формується виходячи з існуючих норм відтворення і оборотного капіталу.

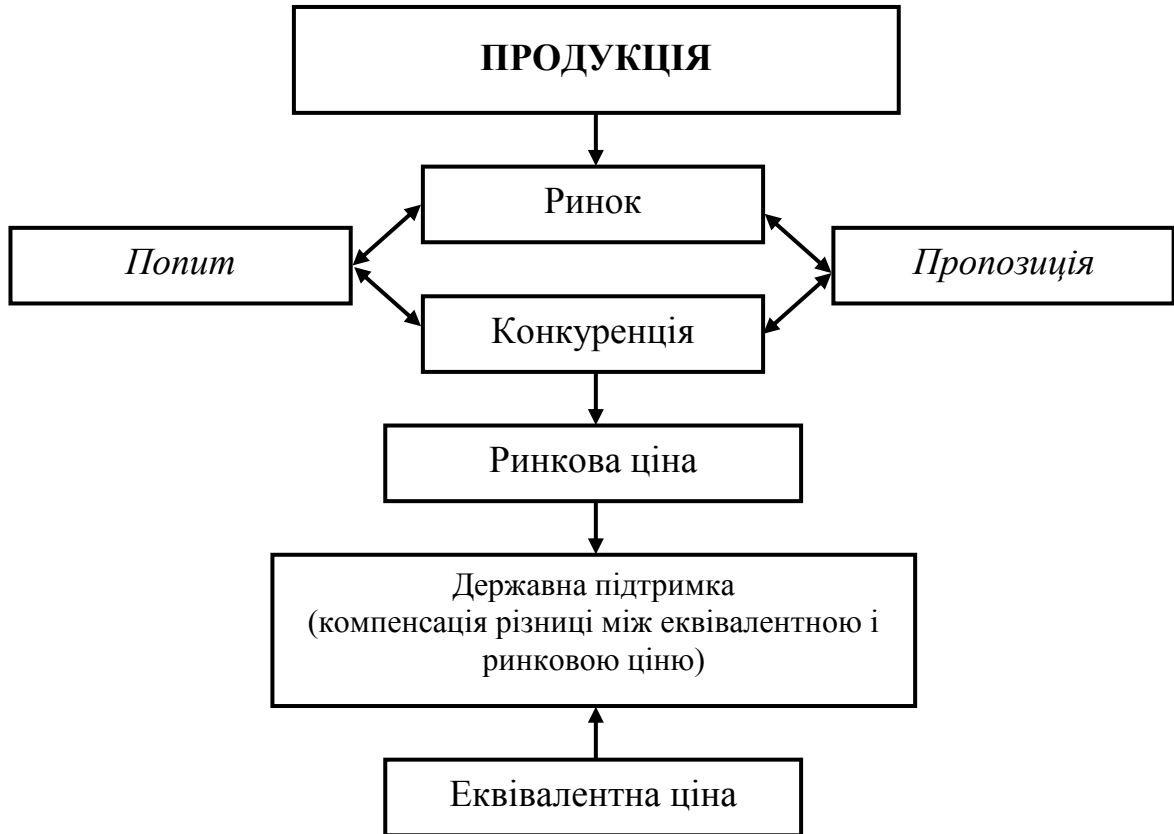

Рис. 1.5. Механізм застосування еквівалентної ціни

У сучасних умовах ринкове ціноутворення ще не сформувалося як рівно конкурентне інституціональне середовище. Держава має бути конкурентом на аграрному і продовольчому ринках, особливо перекупникам, які монополізували закупівлю продукції та привласнюють значну частину доходу сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки до розділу 1

1. Функціонування аграрної економіки України в ринкових умовах в значній мірі залежить від ціноутворення. Ціна як економічний елемент у системі ринкового механізму набуває все більшого значення. Вона суттєво

впливає на ефективність підприємницької діяльності: що зумовлено її роллю при формуванні прибутку підприємств.

2. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки підприємства не приділяють достатньої уваги теоретичним питанням і практичному досвіду формування цінової політики на науково обґрунтованому рівні. Як результат, припускаються суттєвих помилок у процесі ринкового ціноутворення. Так досить часто ціна на продукцію підприємств визначається на основі вартісного підходу і практично не враховуючи особливостей попиту на сільськогосподарську продукцію.

3. Вважаємо, що суттєві недоліки ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в Україні в основному зумовлені двома основними причинами. По-перше, дається взнаки система господарювання, яка мала місце при плановій економіці, при якій ціни на сільськогосподарську продукцію визначилися тільки на основі витрат і встановлювалися кожному підприємству директивно відповідно до діючих преїскурантів. По-друге, аграрні підприємства не мають певного досвіду у формуванні цінової політики і у використанні ринкової ціни в процесі реалізації продукції. Цінова політика підприємств визначається в першу чергу її власним потенціалом, наявністю достатнього капіталу, кваліфікаційних кадрів, організацією діяльності, а не лише станом попиту і пропозицією на ринку.

4. Важливим аспектом цінового регулювання в сфері агропродовольчого забезпечення населення є нормативно-правова база. Вона формується із Конституції України, Господарського кодексу та ряду профільних законів. В сукупності ці нормативні документи визначають правила та умови державної цінової політики та цінового регулювання регулювання.

5. У рамках наявного методичного підходу до ціноутворення, пропонується використувати і розраховувати еквівалентну ціну продовольчих товарів. Зокрема, пропонується виходячи із потреби активів на

виробництво певної продукції при заданій урожайності й обраній технології виконання виробничо-трудова операцій визначати рівень цін, який залежить від технологічних параметрів, нормативів витрат ресурсів та їхньої вартості за видом продукції, норми прибутку й нормативної собівартості виробництва-реалізації. А також враховує співвідношення попиту і пропозиції.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

2.1. Загальна характеристика агропродовольчого сектору Тернопільського регіону

Сільськогосподарське виробництво посідає ключове місце в економічних дослідженнях, оскільки рівень його розвитку визначає економічну і продовольчу безпеку країни. Акумулявання значного обсягу засобів виробництва, ресурсів та соціально-економічне значення галузі обумовлює її великий потенціал у плані окупності інвестиційних проєктів. Актуальність порушеної проблематики на рівні Тернопільської області підвищує її традиційно аграрний статус. Так, частка сільського населення в області становить більше 55 %, при чому в усіх районних центрах вона є більшою за 50 %. Основна концентрація промислового виробництва відбувається в обласному центрі, в той час як по районах більш-менш рівномірно розподіляється сільськогосподарське, переробне та харчове виробництво. У структурі основних засобів області частка сільського господарства разом з мисливством становить 9,6 %, поступаючись промисловості (21,0 %), транспортній сфері й сфері зв'язку (21,7 %), а також ринку нерухомості (21,7 %) [22].

Такі умови зумовлюють переважання аграрного виробництва над іншими видами діяльності. У структурі доданої вартості за видами діяльності частка сільського господарства становить 19,5 %, що є найбільшим показником по області. Те ж саме можна стверджувати й про структуру виробництва продукції, в якій у 2017 році частка сільського господарства у сукупності із мисливством і лісовим господарством становила 21,8 %, що на 9,5 % більше за частку сфери транспорту та зв'язку і лише на 4,7 % менше переробної промисловості. Проте, слід відмітити, що динаміка виробництва сільськогосподарської продукції відповідно до структури валового регіонального продукту має негативний тренд, що відображає різке зниження

її частки від показника 37,0 % у 2001 р. до 21,8 % у 2008 році, тобто, на 41 % за 7 років. Окрім цього, валова продукція сільського господарства області складає 2,9 % від загального показника по Україні, частка рослинництва при цьому становить 3,1 %, тваринництва – 2,7 [22].

Тернопільська область розташована на заході України в межах Подільської височини і межує із шістьма областями. Вигідне економічне та географічне розташування області полягає у наявності великої кількості залізничних і автомобільних шляхів які пронизують територію області у всіх напрямках, в тому числі в напрямку державного кордону із Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею і Білоруссю. Таким чином, формується вагоме транзитне значення області для економіки країни. За розмірами Тернопільська область є однією із найменших – всього 2,3 % території (13,8 км²), менші тільки Закарпатська і Чернівецька області.

Тернопільщина володіє сприятливими природо-кліматичними умовами для ведення сільського господарства. Клімат на території області є помірно-континентальним, характерним для лісостепової зони. Рівень зволоження і температурний режим – сприятливі.

Не залежно від галузі, будь-яка економічна діяльність передбачає використання факторів виробництва, які забезпечують її існування, переносячи свою вартість на отриманий продукт чи послугу. Основними факторами виробництва є земля, праця та капітал. Нестача котрогось із них призводить до зниження рівня ефективності, зменшення обсягів виробництва або й до повної зупинки господарської діяльності. В умовах агропродовольчого виробництва кожен із названих факторів характеризується значними особливостями, що визначають унікальний статус землі як засобу виробництва, специфіку трудових відносин, а також відмінні риси фінансових та інвестиційних процесів у сільському господарстві, що характеризуються низьким рівнем оборотності капіталу, розірваним виробничим циклом, умовами маркетингової діяльності.

Тернопільщина характеризується високим рівнем забезпечення земельними ресурсами. В структурі ґрунтового покриву області переважають чорноземи і ґрунти сірі опідзолені. Рельєф області – переважно рівнинний, що формує сприятливі умови для ведення сільського господарства і вирощування сільськогосподарських культур. В результаті інституційних трансформацій в Україні сформувалася структура землекористування, в якій представлені усі форми власності – державна, приватна, колективна. Основну частку землі, відповідно до цього зосереджено у користуванні приватних землевласників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Структура площі і розподіл сільськогосподарських угідь у
Тернопільській області за землевласниками та землекористувачами, на
кінець 2017 року, га**

	Загальна земельна площа	Сіль- ськогос- подарські угіддя	Питома вага угідь в структурі угідь, %	У тому числі		
				рілля	сіножаті	пасо- вища
Усього земель	1382,4	1046,2	100,0	856,4	26,6	144,1
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	997,5	967,3	92,5	831	13,6	107,6
Землі сільськогосподарських підприємств	528,1	521	49,8	503,5	2,3	13,7
з них						
державних	9,7	8,3	0,8	7,1	0,1	0,7
недержавних	518,4	512,7	49,0	496,4	2,2	13
Землі громадян	469,4	446,3	42,7	327,5	11,3	93,9
Землі користувачів інших категорій	384,9	78,9	7,5	25,4	13	36,5

Земля - головний засіб виробництва в сільському господарстві. Вона має ряд особливостей, які потрібно враховувати в процесі її використання для виробництва сільськогосподарської продукції. Земля як продукт природи не має вартості, не переносить її, як звичайні засоби праці, на продукцію, в створенні якої вони брали участь. У процесі виробництва вона за умови правильного її використання підвищує свою родючість, а тому є

вічним засобом виробництва. Проте, земля обмежена в просторі і штучно не відновлюється. Як матеріальну основу розвитку сільськогосподарського виробництва землю не можна замінити будь-якими іншими засобами праці.

В сільському господарстві земля виступає предметом праці. Адже в процесі обробітку землю піддають різним формам впливу. Особливості землі як засобу сільськогосподарського виробництва є унікальними. Адже вони визначають специфіку земельних відносин в усіх основних складових їх прояву (володінні, розпорядженні і управлінні земельними ресурсами). Зокрема, ці особливості пояснюють необхідність жорсткого контролю з боку суспільства за характером і результатами використання земель, визначають основні принципи державної політики у сфері аграрного землекористування - охорони і захисту земель як складової частини природного середовища, забезпечення їх збереження, відтворення і поліпшення якісних характеристик сільськогосподарських угідь [18, с. 109].

У Земельному кодексі України [2, с. 78] вказано, що елементами права власності на землю є володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Ці елементи складають сутність земельних відносин. Відтак результати функціонування механізму, що визначає порядок переходу правоволодіння, користування і розпорядження земельними ділянками від одного суб'єкта до іншого, є важливим критерієм ефективності земельних відносин. Ці відносини в системі аграрного виробництва будуть ефективними, якщо чинний механізм їх реалізації сприятиме переходу відповідних прав до суб'єктів, здатних забезпечити виробництво в суспільно необхідному обсязі конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Так, в Тернопільській області у 2017 році налічувалося 1020 сільськогосподарських підприємств, у тому числі 198 господарських товариств, 195 приватних підприємств, 9 виробничих кооперативів, 582 фермерських господарства, 31 підприємство інших форм господарювання і 5 державних підприємств (табл. 2.2).

Так як і в аграрному секторі України, потенціал державних підприємств у даний час незначний. Невелика їх кількість залишилася для виконання низки специфічних функцій: розвитку селекції та племінної справи, обслуговування державних установ (наукових та навчальних закладів, військових формувань) тощо. Таким чином, домінуюча частина аграрного сектора виведена з-під прямого контролю органів державної влади.

З точки зору динаміки за період дослідження чисельність підприємств в загальному скоротилася на 2,5 % - на 26 одиниць. В основному це скорочення відбулося за рахунок підприємств інших форм господарювання і приватних підприємств – на 38 % (19 одиниць) і 6,7 % (14 одиниць). При цьому стало більше на одне державне підприємств (+25 %) і на 24 господарських товариства (+13,8 %). Чисельність виробничих кооперативів – не скоротилася. Найбільш чисельними є фермерські господарства. Їх кількість за період дослідження зменшилася на 3 %.

Таблиця 2.2

Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Тернопільського регіону за 2015-2017 рр.

	2015		2016		2017		2015 р. до 2013 р, %
	одиниць	% до загальної кількості	одиниць	% до загальної кількості	одиниць	% до загальної кількості	
Усього	1046	100	1044	100	1020	100	97,5
Господарські товариства	174	16,6	186	17,8	198	19,4	113,8
Приватні підприємства	209	20	202	19,3	195	19,1	93,3
Виробничі кооперативи	9	0,9	8	0,8	9	0,9	100,0
Фермерські господарства	600	57,3	596	57,1	582	57,1	97,0
Державні підприємства	4	0,4	5	0,5	5	0,5	125,0
Підприємства інших форм господарювання	50	4,8	47	4,5	31	3	62,0

Варто зауважити, що у Тернопільській області переважають сільськогосподарські підприємства з наявністю у користуванні до 50 га сільськогосподарських угідь, що представляють 489 агроформувань, або 53% до загальної кількості (рис.2.3). 230 агроформування (25%) мають в наявності від 100,1 до 500 га сільськогосподарських угідь, і більше 500 га – 198, в тому числі – 60 підприємств – більше 2000 тис. га.. Вітчизняні вчені-аграрники стверджують, що раціональні розміри сільськогосподарських підприємств у нинішніх умовах становлять: 300-400 га для господарств зернового і зерново-бурякового напрямів і 25-50 га-овочівницького.

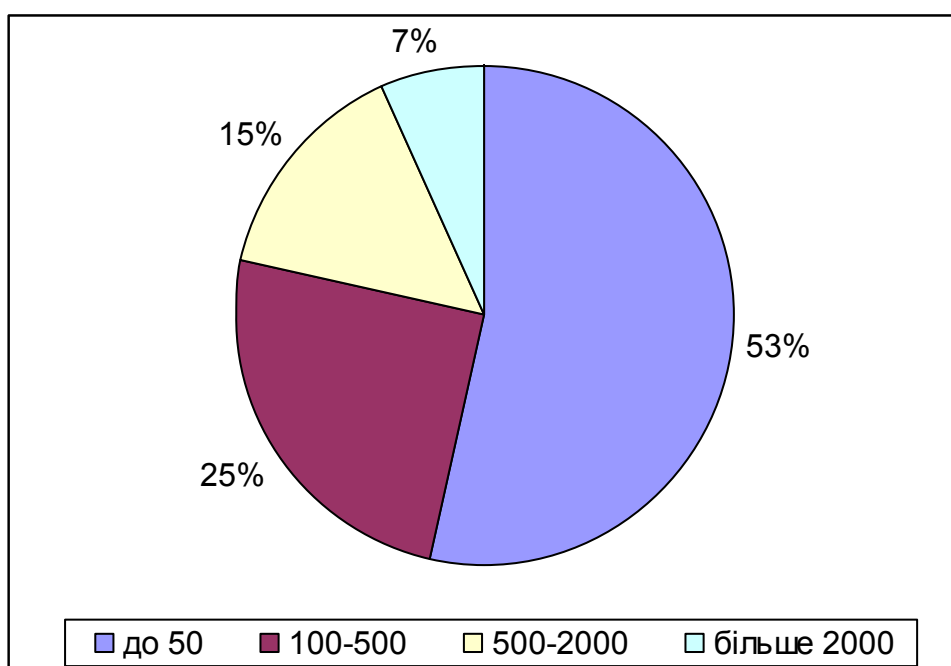

Рис 2.1 Групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за наявністю у користуванні сільськогосподарських угідь у 2017 році

Слід мати на увазі, що фермери, які і мають у користуванні до 50 га землі, дуже часто в постійне користування для ведення власного господарства одержують гірші за родючістю землі, розміщені на ділянках, які знаходяться на великій відстані від їхньої садиби, що значно ускладнює господарювання. Відносно невеликі за розмірами сільськогосподарські підприємства не є привабливими об'єктами для інвесторів. Адже вкладення

капіталу у сільськогосподарські підприємства з наявністю тисячі і більше гектарів сільськогосподарських угідь принесе інвестору значно більшу вигоду. Саме тому на сьогоднішній день знайти інвестора для невеликих агроформувань є вкрай важко.

Капіталу, як фактору виробництва в сільському господарстві відводять важливу роль каталізатора господарських процесів та мультиплікатора фінансово-економічних результатів. Його доступність для аграрних підприємств визначає їх здатність вчасно та у повній мірі виконувати агротехнологічні умови виробництва, забезпечувати транспортування продукції і її зберігання. Натомість, обмежений доступ до капіталу зумовлює нездатність підприємств забезпечувати виконання технологічних операцій належним чином. В результаті, проблеми фінансового забезпечення призводять до зниження показників продуктивності праці, погіршення фінансових результатів діяльності і, відповідно, неможливості забезпечувати навіть простого відтворення.

Зазначимо, що агропродовольче виробництво в Україні перебуває в складних умовах, коли затяжна економічна криза призвела до погіршення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства, деградації земельних угідь, втрати трудового та виробничого потенціалу. Як результат, розвинулися негативні тенденції, що характеризуються зниженням родючості ґрунтів, погіршенням показників забезпеченості підприємств технічними засобами, обсягів внесення добрив та засобів захисту рослин, систематичним порушенням агротехнологічних умов тощо.

Одним із індикаторів капіталозабезпеченості сільськогосподарських підприємств є наявність технічних засобів на аграрних підприємствах (табл. 2.3).

Дані таблиці свідчать, що загальні тенденції зміни чисельності технічних засобів в аграрних підприємствах свідчать про загальні зміни в структурі виробництва. Так, наприклад найбільше зменшення кількості кормозбиральних комбайнів на 44,5 % стало результатом, в першу чергу,

скорочення посівних площ під кормовими культурами. Зменшення кількості доїльних апаратів і транспортерів для збирання гною – наслідком скорочення поголів'я ВРХ, кількість вантажних та вантажо-пасажирських автомобілів – наслідком загального скорочення кількості працівників. Поруч із тим зростання кількості окремих технічних засобів, наприклад машин і механізмів для приготування кормів, роздавачів кормів для свиней – стали наслідком збільшення поголів'я свиней і корегування системи їх відгодівлі. Окремі зменшення кількості технічних засобів тієї чи іншої групи відбулися на фоні їх оновлення і підвищення загальних потужностей.

Таблиця 2.3

**Динаміка наявності основних видів техніки в
сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, шт. на
кінець року**

Технічні засоби	2010	2015	2016	2017	2017 р до 2010 р., %
Трактори	3289	3108	2927	2809	85,4
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	2464	2241	2071	1965	79,7
Причепи та напівпричепи	1695	1534	1513	1601	94,5
Плуги	978	992	956	966	98,8
Культиватори	1332	1320	1291	1267	95,1
Борони	2767	2414	2235	2228	80,5
Машини посівні та для садіння	1551	1458	1398	1363	87,9
Розкидачі гною і добрив	498	544	545	590	118,5
Машини і пристрої для поливу	24	49	48	49	204,2
Машини для захисту сільськогосподарських культур	374	459	452	475	127,0
Сінокосарки	218	243	216	202	92,7
Жатки валкові	254	219	241	271	106,7
Комбайни					
зернозбиральні	840	685	687	679	80,8
кукурудзозбиральні	23	20	16	20	87,0
кормозбиральні	137	93	85	76	55,5
картоплезбиральні	10	9	9	9	90,0
Техніка для післяурожайних робіт	435	448	453	487	112,0
Доїльні установки та апарати	163	145	131	144	88,3
Машини і механізми для приготування кормів	60	65	73	85	141,7
Роздавачі кормів					
для великої рогатої худоби	46	40	38	42	91,3
для свиней	107	112	110	182	170,1
Транспортери для прибирання гною	430	378	367	359	83,5

Важливим питанням функціонування агропродовольчого сектору є його ресурсне забезпечення. Основними ресурсами, як ми уже зазначали є земельні, трудові і фінансові. Оцінюючи перші дві групи із переліку визначимо загальний рівень ресурсозабезпеченості сільськогосподарських підприємств Тернопільської області враховуючи їх загальну кількість (табл. 2.4)

Загалом за період дослідження ми зафіксували ряд інституційних змін, які характеризують загальну зміну тенденцій реформ, а також формують передумови для подальших змін. В найбільшій мірі це стосується продовження скорочення кількості наявних сільськогосподарських підприємств. Це природний процес інституційного середовища в період трансформацій – початок реформ – обумовлює подрібнення виробничих потужностей, але з часом, частина новоутворених підприємств не витримує конкуренції і ліквідується чи об'єднується із іншими суб'єктами господарювання. В результаті цього, загальне скорочення кількості підприємств – позитивний сигнал, який свідчить про поступове оздоровлення економіки та підприємництва в сільському господарстві – закриваються в першу чергу – неефективні підприємства. Вони звільняють ресурси і простір для більш успішних і ефективних. Тому, такі зміни є бажаними для сектору.

Таблиця 2.4

**Динаміка забезпеченості сільськогосподарських підприємств
земельними і трудовими ресурсами**

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р., до 2015 р., %
Кількість сільськогосподарських підприємств, одиниць	1046	1044	1020	97,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб	13,4	13,3	11,3	84,3
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	41,0	41,8	41,3	100,7
Припадає працівників на 1 підприємство, осіб	12,8	12,7	11,1	86,5
Припадає сільськогосподарських угідь на 1 підприємство, га	39,2	40,0	40,5	103,3
Землезабезпеченість, припадає сільськогосподарських угідь на 1 підприємство, га	3,1	3,1	3,7	119,5

Окрім цього, важливими інституційними змінами, які характеризують перетворення в сільському господарстві є еволюція розуміння ресурсозабезпеченості. Так, якщо раніше вважалося, що ключовим фактором ресурсозабезпеченості є наявність якомога більшого обсягу ресурсів, то зараз цей показник не є настільки актуальним. Більше до уваги беруться показники землезабезпеченості працівника, його технічна оснащеність тощо. Тобто акцент все частіше зміщується на користь забезпечення якісних змін.

В даному контексті відмітимо, що загальна площа земель у користуванні сільськогосподарських підприємств залишається приблизно незмінною, тоді, як чисельність працівників – зменшується. В результаті показники землезабезпеченості підприємств і працівників зросли на 3,3 і 19,5 % відповідно. Трудозабезпеченість підприємств зменшилася на 15,4 %

Вагомі зміни агропродовольчого сектору в результаті інституційних змін торкнулися тваринництва. Так, відмова від прямої підтримки (дотування) тваринницької галузі з боку держави і перехід на госпрозрахункові відносини обумовив різке скорочення поголів'я тварин (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка поголів'я тварин в усіх категоріях господарств
Тернопільської області, тис. голів**

Види тварин	1995	2000	2005	2010	2016	2017	2017 р., % до			
							1995	2000	2005	2010
Велика рогата худоба	666,4	387,5	261,3	182,4	163,3	154,4	23,2	39,8	59,1	84,6
у тому числі корови	283,6	193,5	151,9	111,9	99,8	95,1	33,5	49,1	62,6	85,0
Свині	408,3	276,7	285,8	369,7	426,5	439,5	107,6	158,8	153,8	118,9
Вівці та кози	38,9	16	13,6	11,2	12,8	12,6	32,4	78,8	92,6	112,5
у тому числі вівці	25,8	2,3	1,6	1,5	1,7	1,7	6,6	73,9	106,3	113,3
Птиця	4591	4143,2	4729,8	4336,7	5018,7	5139	111,9	124,0	108,7	118,5

Основна причина такої динаміки – нераціональність системи тваринництва в умовах планової економіки. Відповідно до цього, за умови,

коли на внутрішні ринки отримали доступ зарубіжні виробники тваринницької продукції, вітчизняні господарства почали зазнавати збитків, скорочувати поголів'я. Це ще більше погіршило стан галузі, зважаючи на значну питому вагу постійних витрат у тваринництві. Як наслідок, агровиробники не тільки зазнали збитків, але й втратили в значній мірі свій виробничий потенціал.

В таких умовах вкрай незадовільно спрацювало інституційне середовище, яке, піддане різним змінам - переходу на госпрозрахункову систему не передбачило і не забезпечило планового переходу на нові господарські відносини. За таких умов, ініціатива повинна була виходити не тільки від власних структур, але й від підприємств – переробників тваринницької продукції - молокозаводів, м'ясокомбінатів тощо. Втративши свою сировинну базу вони також зазнали збитків.

Сьогодні, як можна судити із таблиці 2.5. рівня 1995 року за поголів'ям тварин досягнули лише у свинарстві і птахівництві. Це стало результатом підприємницьких ініціатив ряду господарств, які освоїли нові технології утримування і відгодівлі тварин, зуміли сформувавши економічно вигідні маркетингові канали тощо.

Продовжуючи аналіз таблиці 2.5. відмітимо також практично повне знищення вівчарства (лише 6,6 % від поголів'я 1995 року), а також суттєве зниження потенціалу скотарства, в тому числі молочного. Так, загальне скорочення ВРХ від рівня 1995 року склало 76,8 %, корів – 66,5 %. На жаль, скорочення поголів'я ВРХ – триває, і, якщо, до 2010 року основним чинником скорочення були сільськогосподарські підприємства, то сьогодні це господарства населення. Поряд із тим, по інших групах тварин спад поголів'я практично зупинився.

Як ми відмітили, важливим чинником розвитку тваринництва в Україні залишаються господарств населення – фактично самоорганізовані інститути, які на основі отриманих у власність земельних наділів і власних господарських приміщень зуміли тривалий час забезпечувати від 70 до 90 %

продукції тваринництва. Так, в 1995 році у господарств населення знаходилося більше 80 % лише поголів'я птиці. Всіх інших тварин було значно менше – від 17 % овець до 56 % свиней. До 2000 року ситуація суттєво помінялася, в результаті чого мінімальна питома вага тварин на відгодівлі у господарств населення сягнула 66 % (ВРХ). Після 2010 року аналізований показник отримав різну спрямованість за категоріями тварин: питома вага поголів'я птиці в господарствах населення скоротилося до рівня 69 %, стабілізувалася частка овець у власності господарств населення – на рівні 70 %, суттєво скоротилася частка свиней – до рівня 52 %. В той же час, поголів'я ВРХ, в тому числі корів, а також кіз, які перебувають на утриманні і відгодівлі в господарствах населення не опустилося нижче 80 %.

Результати таких змін торкнулися багатьох сфер суспільного життя і економічних процесів. Головним чином найбільший негативний вплив від скорочення поголів'я тварин відчули споживачі, в раціоні яких суттєво скоротилася питома вага спожитих тваринних білків.

Загалом, затяжна економічна криза, в якій перебуває українська економіка починаючи з 1991 року, незважаючи на певне покращення ситуації в останнє десятиліття, поглибила відставання вітчизняної економіки від економік передових країн світу. Особливо відчутно це торкнулося агропродовольчого виробництва. В таких умовах, ні постійне зростання обсягів залучених інвестицій в галузь, ні вихід України на світові ринки продовольства, ні освоєння нових технологій, не дозволили в повній мірі нівелювати негативні чинники, сформовані в період найглибшого економічного занепаду. Нерозвинена ресурсна та застаріла матеріально-технічна база виробництва, наявна у вітчизняних аграрних підприємств не дозволяє їм в повній мірі конкурувати на світових ринках. Тому, в даному контексті саме на розвиток інституційного середовища потрібно робити основний акцент. Оскільки наявність чітких орієнтирів розвитку, забезпечення механізму реалізації цілей і консолідований підхід до вирішення проблем – це запорука успіху.

2.2. Аналіз цінової ситуації на ринках продовольства України

Економічний стан агропродовольчої сфери в значній мірі не піддається прогнозам. Одна з причин – проблема ціноутворення. В основі ціноутворення лежать попит і пропозиція. Попит – це спроможність населення купити товари. Теоретично ми готові до купівлі, але вирішення цієї проблеми лежить за межами сільського господарства. Купівельна спроможність населення України зменшилась у порівнянні з 1990 роком у 7 разів. Наше населення не може купити ту кількість продукції, яку воно могло купити в 90-ті рр. Купівельна спроможність в 7 разів зменшилась, а споживання продукції харчування зменшилась тільки на 30%. Це пояснюється тим, що в доходах населення збільшується частка витрат на продукти харчування. Грошовий товарообіг продуктів харчування зменшився в чотири рази. Відбувається натуралізація відносин щодо обміну товарами, продукти харчування з грошово-товарного обігу ідуть у пряме споживання. В таких умовах, розвиток агропродовольчого сектору залежить від зусиль держави, наскільки швидко вона зможе посприяти адаптації аграрних формувань до ринкових умов господарювання та ціноутворення.

Головна мета державного регулювання цін в аграрному секторі у досягненні такого рівня прибутковості виробництва на селі, який був би прийнятним з позиції як споживача, так і кожного сільськогосподарського товаровиробника. Завдання державного регулювання ціноутворення у тому, щоб не допустити високого рівня цінової інфляції і забезпечити необхідну прибутковість. Воно виступає як система заходів, запроваджених урядом і спрямоване на збереження або зміну існуючих рівнів цін як окремих товарів, так і загального рівня цін для усунення економічних і соціальних суперечностей. Під регулюванням цін слід розуміти не будь-який вплив на ціни, що може бути результатом дії тих чи інших державних органів, а лише цілеспрямований, осмислений вплив на ціни, їх рівень, систему, динаміку та пропорції.

Цінова ситуація будь-якої галузі характеризується співвідношенням цін та затрат і відбивається у показнику рентабельності. Відомо, що у сільському господарстві більшість господарств уже кілька років поспіль працюють в умовах збитковості. На сучасному етапі становлення ринкової економіки України найбільшою проблемою, яка потребує негайного розв'язання, є ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Досвід набутий нашими сільськогосподарськими підприємствами і досвід іноземних держав свідчить, що на всіх етапах перехідного періоду вкрай необхідно поєднувати державне регулювання цін із системою вільного ціноутворення.

У найзагальнішому вигляді ціни – це результат домовленості між покупцем і продавцем продукції. Так, коли відбувається операція купівлі-продажу, продавець намагається встановити високу ціну на свій товар а покупець – заплатити якнайменше. В результаті торгів й встановлюється прийнятна ціна для обох сторін. Проте не завжди покупець і продавець мають можливість особисто вести переговори про прийнятні для обох сторін ціни. Найчастіше виробник чи продавець товару призначає ціну вже на стадії планування напрямів своєї діяльності, що вимагає прогнозування можливих варіантів цін на свою продукцію.

Для оцінки загальної цінової ситуації і її динаміки в агропродовольчій сфері необхідно проаналізувати загальний рівень цін, розрахувати обсяги їх зміни і порівняти отримані результати за різними товарами (табл. 2.6.).

Як бачимо з таблиці, цінова ситуація на ринку продовольства Тернопільської області є досить неоднозначна. Так, у порівнянні із 2010 роком по багатьох видах продукції зростання ціни реалізації становило більше 10 разів. Зокрема: ціна насіння олійних культур зросла в 16,2 рази, овочевих культур – в 30 разів, сільськогосподарських тварин – майже в 15 разів, молока – в 13 разів. Проте, найбільше зростання за цей період спостерігалось по ягідних та плодкових культурах – в 52,6 разів. Найменшим же зростання за зазначений період було для виробників яєць, картоплі, зернових культур і цукрових буряків.

Таблиця 2.6

Середні ціни продукції реалізованої сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, грн / тонну

Вид продукції / рік	Культури зернові та зернобобові	Насіння культур олійних	Буряк цукровий фабричний	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, за тис.шт
2000	507,2	573,9	120,3	449,8	850,3	170,5	2012,0	530,3	203,9
2005	472,2	956,8	186,8	725,4	1465,5	676,2	6790,3	1142,6	249,1
2010	1118,3	2818,5	783,8	1889,1	2435,9	1627,1	11002,0	3054,1	424,4
2011	1408,5	3584,2	817,4	2833,4	2589,4	2121,3	12512,3	3103,8	448,5
2012	1513,5	3714,7	464,0	1462,0	1730,1	1218,3	14291,4	2690,6	531,3
2013	1282,4	3157,5	372,9	1899,3	3624,9	4477,3	13519,7	3444,2	598,0
2014	1729,5	4034,3	487,7	2325,5	5773,9	2814,8	16480,8	3735,2	665,5
2015	2680,0	7190,0	840,9	1845,0	12278,8	6306,5	22470,7	4569,0	1061,7
2016	3177,9	8415,3	890,2	1200,6	21499,7	4569,7	22005,1	5692,5	1087,9
2017	3668,4	9290,1	743,0	2183,2	26279,5	8966,6	29359,9	7308,0	1188,1
2017 р., до 2000 р., %	723,3	1618,8	617,6	485,4	3090,6	5259,0	1459,2	1378,1	582,7
2017 р., до 2010 р., %	328,0	329,6	94,8	115,6	1078,8	551,1	266,9	239,3	279,9
2017 р., до 2016 р., %	115,4	110,4	83,5	181,8	122,2	196,2	133,4	128,4	109,2

Якщо аналізувати інші базиси порівняння, то у порівнянні із 2010 роком найбільше зростання ціни було характерним для овочевих культур, зниження ціни було зафіксовано для цукрового буряка. Приріст ціни інших видів продукції був несуттєвим і в середньому становив 200-300 %, що для періоду 8 років є прийнятно. Хочемо відмітити, що у порівнянні із попереднім роком зростання цін було незначним для зернових, олійних, овочевих, тварин, молока і яєць, по яких приріст не перевищував 33 %. Проте по Картоплі і плодово-ягідних культурах було зафіксоване майже дворазове зростання всього за останній рік.

Цінові коливання є важливою складовою аграрної економіки і їх потрібно враховувати при плануванні різних дій і процесів. При цьому, окремі цінові коливання є наслідком сезонності виробництва. Для того, щоб

їх відстежити потрібно порівняти цінові індекси в межах одного року (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Індекс середніх цін реалізованої продукції сільського господарства
сільськогосподарськими підприємствами у 2018 році**

місяць	Культури зернові та зернобобові	Насіння культур олійних	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, за тис.шт
лютий	99,5	99,1	100,1			95,4	99,7	100,0
березень	103,3	105,3	117,5	521,5	101,9	103,1	99,3	99,8
квітень	101,9	100,7	94,9	144,1	100,9	96,4	99,0	97,0
травень	100,3	99,8	93,5	127,0	101,7	99,6	98,5	106,5
червень	99,2	99,9	98,0	88,4	97,6	96,4	98,7	97,1
липень	99,7	96,0	99,1	104,3	96,6	100,8	99,4	86,0
серпень	102,5	101,3	63,6	96,3	95,6	100,6	99,5	99,9
вересень	101,5	99,0	112,8	98,1	91,4	100,7	100,2	100,4
жовтень	98,6	96,7	101,9	101,2	74,6	100,0	100,4	100,7

Як бачимо, по більшості продукції найнижчий рівень цінових індексів спостерігається в період збору урожаю – червень-серпень місяць. Так, така сезонність цінових коливань характерна для олійних культур, картоплі, овочевих культур, а також, в деякій мірі, продукції тваринницького походження. Щодо тваринницької продукції, то тут найнижчий рівень цін фіксується в весняно-літній період. Це частково обумовлюється здешевленням кормів, характерних для цього часу. Проте, таке пояснення є неповним.

Загалом, процес ціноутворення на ринку агропродовольства є дуже складним. Частково, він визначається процесами, пов'язаними із вартісними складовими – сезонність кормів, праці тощо. Проте, в значно більшій мірі такі коливання також пов'язані із параметрами попиту-пропозиції. Так, сезонний попит на певний вид продукції може бути важливим елементом росту ціни, так само, як сезонний дефіцит. І навпаки, надлишок пропозиції

часто зумовлює зниження ціни продукції. В таких умовах виникає важливий подвійнонегативний ефект сільськогосподарських виробників – ефект недоотримання прибутків за умови високої врожайності і недоотримання прибутків за умови низької врожайності. Справа в тому, що за умови високої врожайності, сільськогосподарські виробники не можуть вдало продати свою продукцію через переважання пропозиції, а за умови низької врожайності, вихід продукції з одиниці витрат є суттєво меншим, що часто не дозволяє забезпечувати достатній рівень окупності виробництва навіть за рахунок високих цін.

Таким чином, співвідношення попиту і пропозиції, відіграють важливу роль в процесі становлення ціни і тому повинні обов'язково враховуватися при розробці цінової політики і засобів цінового регулювання. Одним із інструментів, які сприяють розумінню зазначених процесів є баланси попиту і пропозиції. Такі баланси дозволяють систематизувати і візуалізувати параметри продовольчих ринків. Вони містять інформацію щодо обсягів виробництва, імпорту-експорту, споживання тощо і дозволяють на основі фіксації співвідношення між попитом і пропозицією обґрунтовувати напрям руху ціни.

Баланс попиту і пропозиції зерна (і продуктів переробки) є одним із головних балансів в даному контексті (табл. 2.8). З таблиці ми бачимо, що по усіх видах зернових крім рису, основна пропозиція формується за рахунок внутрішнього виробництва. Перехідні запаси при цьому не відіграють суттєвої ролі, а роль імпорту є мінімальною. Що стосується розподілу продукції, то в цілому по зернових, а акож по пшениці, ячменю і кукурудзі основним напрямом збуту є експорт. Переважання зовнішнього споживання над внутрішнім по кукурудзі становить 2,4 рази, по пшениці – 2.0 разів, по ячменю – параметри приблизно однакові.

Таблиця 2.8

Баланс попиту та пропозиції зерна у 2017/2018 маркетинговому році по всіх категоріях господарств, (урахуванням продуктів переробки зерна, тис. тонн)

	Всього зернових	пшениця	жито	ячмінь	кукурудза	овес	рис	інші зернові
Пропозиція продукції	70078	29427	553	9062	28126	505	164	2241
Внутрішнього ринку - всього	6957	29340	553	9046	28087	505	81	2145
Виробництво	6117	26158	508	8285	24669	471	64	1762
Залишки на початок періоду	740	3182	45	761	3418	34	17	383
Зовнішнього ринку (імпорт)	321	87	0	16	39	0	83	96
Попит на продукцію	70078	29427	553	9062	28126	505	164	2241
Внутрішнього ринку - всього	22630	8817	433	3929	7356	462	143	1490
<i>у тому числі:</i>								
фонд споживання	565	4700	370	50	150	70	125	300
насіння	2550	1600	35	565	155	40	5	150
корми	11847	1794	8	2748	5958	328	12	1000
переробка на нехарчові цілі	1230	200	10	400	600	15	0	5
втрати обігу	1 238	523	10	166	493	9	1	35
Зовнішнього ринку (експорт)	40543	18039	38	4 433	17770	9	1	253
Залишки на кінець періоду	6904	2571	82	700	3 000	34	20	498
Співвідношення зовнішнього і внутрішнього споживання, разів	1,8	2,0	0,1	1,1	2,4	0,0	0,0	0,2

Відповідно до цього, основним фактором ціноутворення на ринку зерна є зовнішній попит і рівень світових цін на зерно. Роль держави в такій ситуації повинна спрямовуватися на стримування експорту зерна задля уникнення загроз для продовольчої безпеки, а також задля зменшення впливу росту ціни на загальний стан внутрішнього ринку.

Прогнозований баланс м'яса і м'ясопродуктів подано в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Баланс попиту та пропозиції м'яса і м'ясопродукції у 2017/2018
маркетинговому році по всіх категоріях господарств, (урахуванням
продуктів переробки зерна, тис. тонн)**

	2018 рік (очікуване)	яловичина	свинина	м'ясо птиці
Попит на продукцію	2580	365	820	1356
Внутрішнього ринку - всього	2230	315	815	1066
в тому числі:				
фонд споживання	2221	314	813	1061
інше споживання	9	1	2	5
Зовнішнього ринку (експорт)	350	50	5	290
Пропозиція продукції	2580	365	820	1356
Внутрішнього ринку - всього	2350	350	710	1256
в тому числі:				
власне виробництво	2350	350	710	1256
зміна запасів	0	0	0	0
Зовнішнього ринку (імпорт)	230	15	110	100
<i>Споживання на особу, кг за рік</i>	<i>52,3</i>	<i>7,4</i>	<i>19,2</i>	<i>25,0</i>
Співвідношення зовнішнього і внутрішнього споживання, разів	0,2	0,2	0,0	0,3
Співвідношення власного виробництва й імпорту, разів	10,2	23,3	6,5	12,6

Як бачимо з таблиці, в балансі м'яса і м'ясопродуктів також переважає внутрішнє виробництво. Найбільш яскраво вираженим таке переважання є на ринку яловичини, найменш – на ринку свинини. Проте, при порівнянні обсягів зовнішнього і внутрішнього споживання, по жодному із видів продукції переважання експортного напрямку не зафіксовано.

Загалом, у 2017/2018 маркетинговому році Україна має профіцитні баланси за всіма основними сільськогосподарськими культурами. Загалом, валовий збір зерна у 2017 році в Україні становив 63 млн тонн, що повністю задовольняє внутрішні потреби та продовольчу безпеку держави, а також формує високий потенціал для постачання на експорт. Щодо групи ранніх зернових (пшениця, жито, ячмінь), показник їх збирання є другим за обсягом в новітній історії України.

Попри загалом несприятливі погодні умови, їх вплив був нерівномірним на всій території України, тому в деяких областях вдалося досягти рекордних показників врожайності. Так, зафіксовано рекордну врожайність ячменю (34,3 центнера з гектара), жита (28,3 центнера з гектара) та ріпаку (27,6 центнера з гектара).

У структурі виробництва пшениці переважають продовольчі класи (60%), що дозволяє збільшити виробництво борошна як для внутрішнього, так і для зовнішніх ринків. Також поточний сезон став першим за понад 10 років, коли Україна повністю забезпечила себе житом.

Враховуючи значне та дуже значне перевиробництво за всіма продовольчими культурами, баланси не дають жодних підстав для зростання цін на споживчому ринку.

Зокрема, очікується виробництво:

- борошна - 2,2 млн тонн при внутрішньому споживанні у 1,8 млн тонн;
- гречки - 185 тис тонн зерна гречки при внутрішній потребі близько 150 тис тонн;
- олії – близько 6 млн тонн при внутрішньому споживанні у 400 тис. тонн;
- цукру - 2 млн тонн при внутрішній потребі 1,5 млн тонн;
- картоплі - 20,5 млн тонн при внутрішньому споживанні близько 6,3 млн тонн;
- овочів - 8,3 млн тонн при внутрішньому споживанні 6,7-7,0 млн тонн.

Окрім того, очікуваний збір зернових культур:

- пшениці - 25,7 млн тонн при внутрішньому споживанні 9,6 млн тонн, з яких 4,7 млн тонн використовується для харчових потреб;
- жита - 490 тис тонн, що забезпечує внутрішнє споживання в повній мірі;
- ячменю - 8,2 млн тонн при внутрішньому споживанні 3,9 млн тонн;
- кукурудзи - понад 27 млн тонн, з яких 7,5 млн тонн буде використано для забезпечення внутрішніх потреб.

Додатковим фактором забезпечення цінової стабільності може стати розвиток фермерських господарств, які здебільшого орієнтовані на внутрішній ринок і таким чином можуть нівелювати тиск, який спричиняють на ринок продовольства зовнішні ціни.

2.3. Оцінка цінової політики держави на ринках продовольства

В умовах розвитку ринкових відносин в агропродовольчому секторі України, держава весь час виступала одним із головних ініціаторів інституційних змін та одним із головних агентів впровадження урядових ініціатив. В контексті дослідження визначено, що цінова політика держави на ринках продовольства реалізовується в межах одного із головних нормативно-правових документів для функціонування аграрного сектору – Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». В даному законі практично увесь другий розділ присвячений питанням державного регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції. При цьому, детально визначено правила та об'єкт цінового регулювання, розписано механізм його здійснення, а також визначено головного державного агента, на якого покладаються регулятивні функції – Аграрний фонд.

Відповідно до правил державного регулювання цін, зазначено, що держава здійснює регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції (далі - державне цінове регулювання), встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни, а також застосовуючи інші заходи, при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції.

Механізм такого цінового регулювання має ринковий характер і спрямовується не на встановлення ціни, а на стимулювання її зміни за рахунок зміни пропорцій попиту і пропозиції. Іншими словами, зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом

державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну. Важливою умовою цінового регулювання є те, що держава декларує обмеження цінового регулювання виключно організованим аграрним ринком України. Це означає, що цінове регулювання не стосується стихійних ринків і обмінних операцій, які не реєструються належним чином.

Особливістю державного цінового регулювання на ринках продовольства є чітке визначення переліку об'єктів регулювання, встановлених відповідним законом. До переліку таких об'єктів належать наступні (табл. 2.10).

Перелік таких об'єктів визначається за результатами моніторингу аграрного ринку та підлягає офіційному оприлюдненню не пізніше ніж за 30 календарних днів до початку маркетингового періоду.

Якщо перелік об'єктів державного цінового регулювання не сформовано або офіційно не оприлюднено в зазначений строк, діє перелік об'єктів для попереднього маркетингового періоду.

На кожний вид сільськогосподарської продукції (товар), визначений відповідно до стандартів і який є об'єктом державного цінового регулювання, встановлюються мінімальні або максимальні інтервенційні ціни (табл. 2.11).

Як бачимо, в межах 2014-2018 років значна частина об'єктів державного цінового регулювання не була задіяна. Так, жодного разу цінове регулювання не стосувалося продукції тваринницького походження, олійних та інших культур. Більше того, в межах періоду дослідження спостерігається постійне зменшення переліку об'єктів державного цінового регулювання. Так, в 2017-2018 м.р. серед таких об'єктів залишилися лише пшениця групи А і Б, жито, гречка і буряковий цукор. Всі інші продукти до складу об'єктів державного цінового регулювання не включалися.

Перелік об'єктів державного цінового регулювання

Група продукції	Перелік об'єктів цінового регулювання
Зернові та зернобобові	пшениця тверда; пшениця м'яка; зерно суміші пшениці та жита (меслин); кукурудза; ячмінь; жито озиме; жито ярове; горох; гречка; просо; овес;
Олійні та продукти їх переробки	соє; насіння соняшнику; насіння ріпаку; олія соняшникова.
Продукція тваринницького походження	м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці; молоко сухе; масло вершкове;
Продукція харчової промисловості	цукор-пісок (буряковий); борошно пшеничне; борошно житнє;
Інша продукція	насіння льону; шишки хмелю;

В даному контексті відмітимо, що в більшості випадків період цінового регулювання встановлюється терміном, рівним одному маркетинговому року. Мінімальний допустимий період – один календарний місяць.

Окрім встановлення мінімальної і максимальної ціни, згідно Закону, по відношенню до об'єктів ринку продовольства можуть застосовуватися й інші регулятивні заходи, зокрема:

- встановлення граничної торговельної надбавки (націнки) на рівні не вище 20 відсотків оптово-відпускної ціни виробника (митної вартості) до кінцевого споживача;
- заборона укладати договори, що передбачають будь-які інші фінансові зобов'язання (взаємостосунки), крім взаємостосунків купівлі-продажу сільськогосподарської продукції (товарів).

Таблиця 2.11

Мінімальні та максимальні ціни на об'єкти державного цінового регулювання, грн/тонну

Об'єкт державного цінового регулювання	2014/2015		2015/2016		2016/2017		2017/2018	
	Міні-мальна	Макси-мальна	Міні-мальна	Макси-мальна	Міні-мальна	Макси-мальна	Міні-мальна	Макси-мальна
Пшениця м'яка групи "А":								
1 класу	2600	3102	3509	4719	3730	4200	4130	4890
2 класу	2500	2983	3429	4612	3650	4110	4050	4795
3 класу	2400	2863	3349	4504	3570	4020	3970	4700
Пшениця м'яка групи "Б":								
4 класу	2150	2565	3269	4397	3490	3930	3890	4610
5 класу	2000	2386	3189	4289	3410	3840	3810	4510
Пшениця м'яка 6 класу	1880	2243	3109	4181	3330	3750	3730	4420
Жито: 1 класу	1600	1909	2859	3846	3500	3940	3530	4180
2 класу	1500	1790	2779	3738	3420	3850	3450	4085
3 класу	1400	1670	2699	3631	3340	3760	3370	3990
Ячмінь:								
1 класу (родовольчий)	2300	2744						
2 класу (солодовий)	2200	2625						
3 класу (кормовий)	2100	2505						
Кукурудза:								
для дитячого харчування	1595	2050						
для харчових концентратів	1504	1933						
для виробництва крупи	1452	1867						
для виробництва крохмалю								
для кормових потреб	1400	1800			3300	3900		
Гречка: 1 класу	3650	4145	9969	13409	15100	17000	15135	18000
2 класу	3410	3955	9889	13301	15020	16900	15055	17850
3 класу	3200	3745	9809	13193	14940	16810	14975	17800
Молоко сухе	35926	42860						
Масло вершкове	34208	40810						
Горох: 1 класу	3598	4041						
2 класу	3293	3698						
3 класу	2987	3360						
Овес: 1 класу	2034	2284						
2 класу	1865	2095						
3 класу	1695	1910						
Просо: 1 класу	2444	2745						
2 класу	2222	2495						
3 класу	2000	2250						
Борошно пшеничне:								
вищого гатунку	3092	3505	3269	4900				
першого гатунку	2894	3282	3060	4800				
другого гатунку	2541	2881	2687	4600				
Борошно житнє	2587	2851	3192	4233				
Цукор-пісок (буряковий)	10015	11000	10015	11028	11550	13200	12200	14225

- обмеження терміну розрахунків із постачальниками об'єктів державного цінового регулювання у строк більше семи банківських днів з дня отримання виручки від реалізації цих об'єктів.

Однією із найважливіших інституцій державного цінового регулювання є Аграрний фонд. Він створений у відповідності із законом про підтримку сільського господарства і є спеціалізованою бюджетною установою, уповноваженою реалізовувати цінову політику в АПК України. Фонд перебуває у сфері управління Міністерства аграрної політики.

Основними функціями фонду є: проведення цінової політики в основних сферах агропромислового комплексу; формування державного продовольчого резерву об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій; здійснення форвардних операцій на організованих продовольчих ринках.

Головною функцією і причиною створення Аграрного фонду є забезпечення цінової політики на аграрних та агропродовольчих ринках. Сам же механізм цінового регулювання здійснюється через визначення мінімальної та максимальної ціни на названі товари та застосування, при потребі, фінансової чи товарної інтервенції. Основою для товарних інтервенцій є державний продовольчий резерв, який створюється за рахунок фінансових інтервенцій.

Фінансова інтервенція застосовується за умови встановлення на організованому товарному ринку ціни на товари визначеного переліку нижчої за мінімальну ціну. Вона передбачає зняття з ринку певної частини продукції за встановленими мінімальними цінами і підвищення, внаслідок цього, ціни на товар відповідно до закону ринкової рівноваги. Натомість товарна інтервенція передбачає продаж товарів із визначеного переліку за умови перевищення ціни на нього на організованому товарному ринку встановлення максимальної ціни, що сприяє насиченню ринку відповідним товаром і зниження ціни на нього знову ж таки відповідно до закону ринкової рівноваги.

Отже, механізм цінового регулювання товарних ринків Аграрним фондом має чітко виражену ринкову основу, що дозволяє обґрунтовувати його загальну нейтральність по відношенню до суб'єктів ринку. Проте, встановлення мінімальних і, відповідно, максимальних цін на товари, яке передбачає врахування середньогалузевих витрат на їх виробництво протягом п'яти попередніх виробничих періодів із коригуванням на значення прогнозного індексу споживчих цін, не дозволяє вирівнювати цінову ситуацію за умови виникнення непередбачених обставин. В такій ситуації, якщо відхилення від максимальної чи мінімальної ціни складає більше 20 % аграрний фонд ініціює переговори із учасниками ринку чи рекомендує вжиття тимчасових адміністративних заходів щодо врегулювання ситуації на ринку.

Основними дискусійними питаннями в сфері цінового регулювання ринку Аграрним фондом є його недостатня забезпеченість фінансовими та матеріальними ресурсами, а також ряд нестиківок в нормативних документах. Так, зокрема, створення державного продовольчого резерву передбачає здійснення фінансових інтервенцій на ринку і закупівлі, внаслідок цього, по мінімальних цінах встановленого обсягу продукції. Проте, як в положенні про Аграрний фонд так і в законі про Державну підтримку сільського господарства чітко викладені підстави для здійснення фінансових інтервенцій. За таких обставин, якщо цінова кон'юнктура ринку не буде передбачати здійснення фінансових інтервенцій – то й продовольчий резерв сформований не буде. Окрім того, може скластися ситуація, коли ціни встановлюються в межах коридору утвореного мінімальною та максимальною ціною, що зробить реалізацію товарів виробниками за мінімальними цінами недоцільною. Такі обставини можуть звести ефективність цінового регулювання до мінімуму.

В підтвердження зазначеного, проаналізуємо стан державного цінового регулювання двох об'єктів – пшениці 3 класу і гречки 3 класу. Цінова ситуація із пшеницею III класу в 2014-18 роках складалася таким чином, що

більшість часу фактичні ціни перебували за межами «цінового інтервенційного коридору». Так, в 2014-2015 маркетинговому році ціна пшениці III класу не потребувала застосування інтервенцій лише протягом вересня-листопада місяця (рис. 2.1). При цьому, до цього періоду, відповідно до положення, слід було застосовувати фінансові інтервенції, після – товарні.

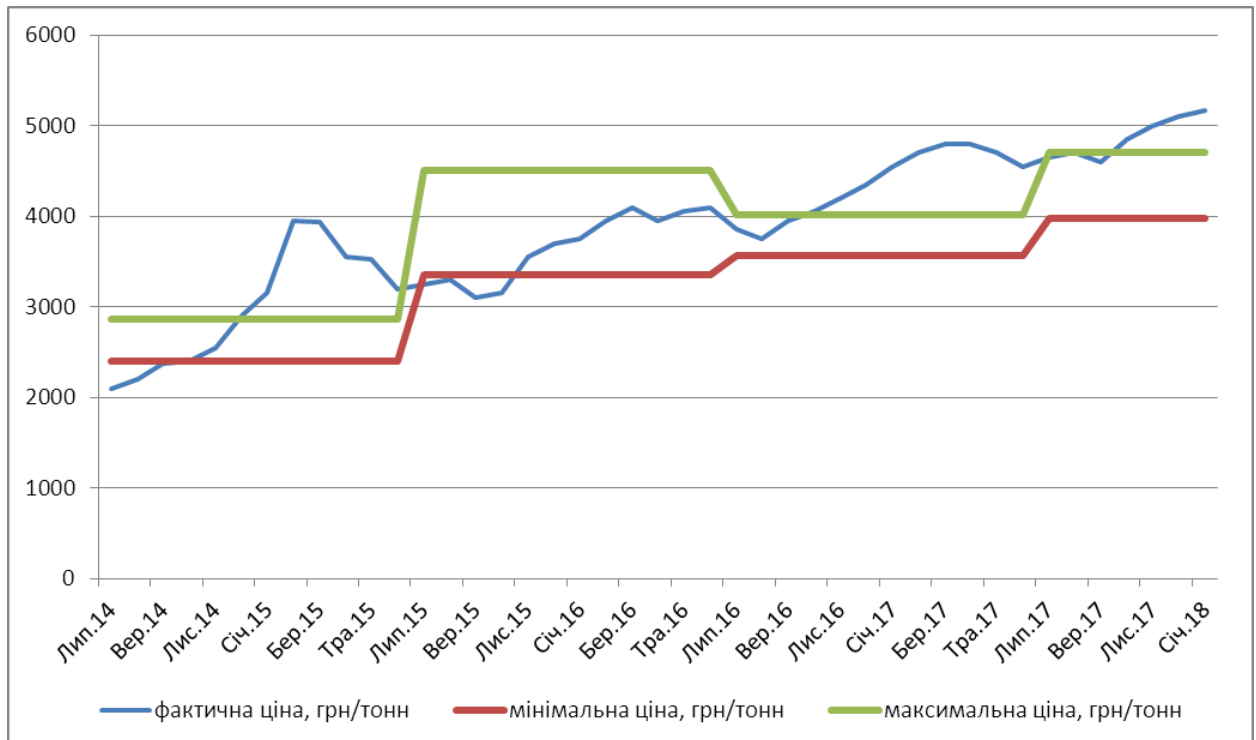

Рис. 2.1. Порівняння фактичних цін на пшеницю III класу із встановленими мінімальними та максимальними цінами за 2014-2018 рр

* розраховано на основі даних <http://apk-inform.com.ua>

В 2015-2016 м.р. цінова ситуація до листопада вимагала фінансових інтервенцій, проте після цього – перебувала в межах визначеного інтервалу. Значно гіршою була ситуація протягом 2016-2017 м.р. і до кінця 2017 р. В цей період ціна пшениці практично весь час перевищувала встановлену максисмальну ціну і потребувала вжиття тованих інтервенцій. Проте, як відомо, зважаючи на фінансові обмеження та інституційні проблеми, весь аналізований період Аграрний фонд не здійснював жодних інтервенцій.

Схожа ситуація спостерігалася також на ринку гречки (рис. 2.2). Зважаючи на цінову ситуацію, більшість часу функціонування ринку потрібно було застосовувати товарні інтервенції, проте, відсутність фондів для їх здійснення обумовила відсутність будь-яких регулятивних дій.

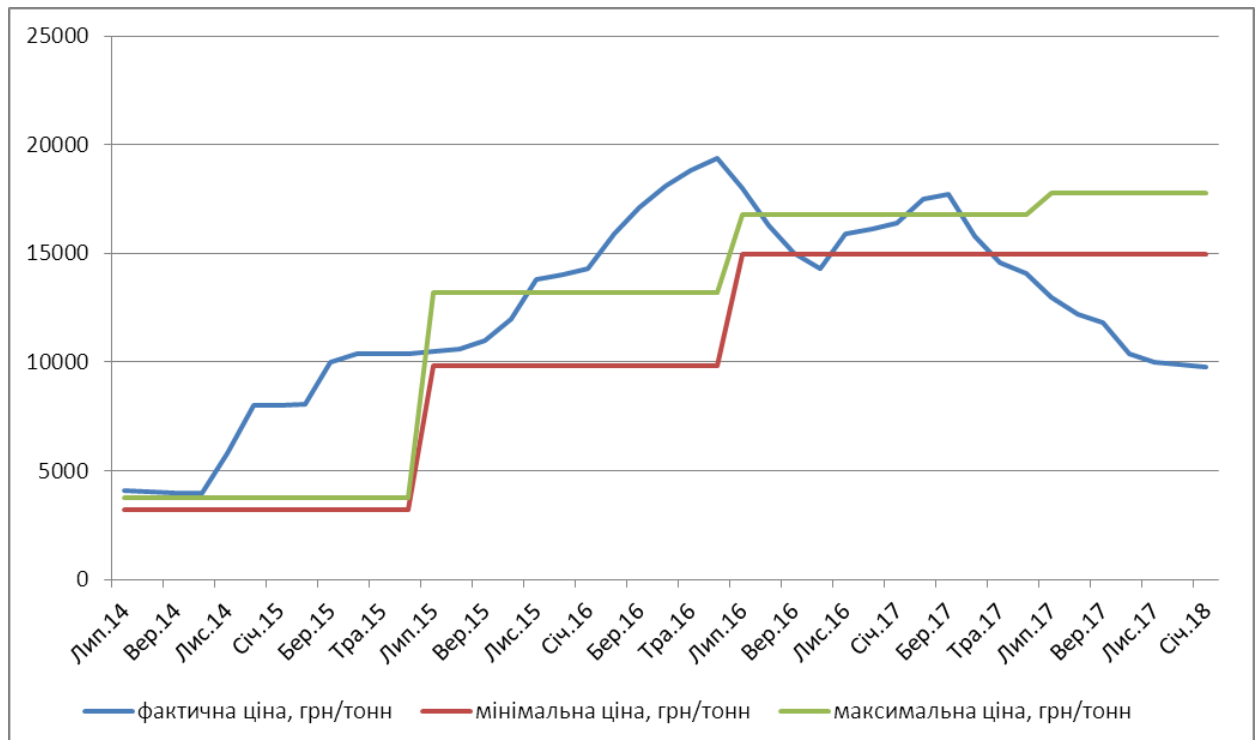

Рис. 2.2. Порівняння фактичних цін на гречку III класу із встановленими мінімальними та максимальними цінами за 2014-2018 рр

* розраховано на основі даних <http://apk-inform.com.ua>

Таким чином, не зважаючи на важливу задекларовану роль Аграрного фонду в системі регулювання цін на продовольчих ринках, відсутність фінансових і товарних запасів призвели до нівелювання механізму державного цінового регулювання.

Зважаючи на це, з 1 липня 2017 року, згідно постанови № 394 від 07.06.2017, Кабмін повністю скасував держрегулювання цін на продукти харчування. Головна мета постанови – зниження адмін тиску на бізнес, усунення надмірного втручання держави в економічні процеси, розвиток конкуренції, а також зменшення витрат на регулювання продовольчих ринків.

Відповідно до змісту постанови, скасування поширюється на граничні торговельні надбавки до оптової ціни виробника на борошно, хліб, макаронні вироби, крупи, цукор, яловичину, свинину і м'ясо птиці, ковбасні вироби варені, молоко, сир, сметану, масло вершкове, олію соняшникову, яйця курячі не вище 15%. Також це стосується граничних рівнів рентабельності і торговельних надбавок на дитяче харчування, граничних розмірів плати за послуги, що надаються на торговельних об'єктах, на ринках з продажу продовольчих і непродовольчих товарів, граничного рівня цін, нормативів рентабельності (у розмірі не вище 20%) за надання в оренду торгових приміщень (площ), торговельно-технологічного і/або холодильного устаткування на торговельних об'єктах, на ринках з продажу продовольчих і непродовольчих товарів.

Перш, ніж впровадити такий захід, зняття цінового регулювання ринку відбулося в тестовому режимі, протягом трьох місяців. Протягом цього часу ціни, які регулювалися, росли не більше, ніж зазвичай. Стрімкого зростання цін після скасування регулювання не сталося. Противники таких заходів запевняли, що це може призвести до різкого подорожчання харчів. Їх опоненти вважали, що регулювання створює лише зайві труднощі для бізнесу, і ціни без урядового контролю суттєво не зростуть.

Загалом за цей час, поки не діє державне регулювання цін на основні продовольчі товари, ціни на які регулювалися, дорожчали не більше, ніж зазвичай. Про стрімке зростання після скасування регулювання взагалі говорити не доводиться. Це свідчить про те, що державне регулювання є анахронізмом, який лише створює додаткові труднощі для бізнесу і лазівки для недобросовісних виробників, а не захищає незабезпечені верстви населення від стрімкого росту цін на основні споживчі товари.

Отже, дані за 2,5 місяця після ухвалення постанови №656, яка передбачала скасування цінового регулювання на продовольчі товари на три місяці, демонструють, що є всі підстави зробити це скасування постійним.

Висновки до розділу 2

1. Тернопільська область є традиційно аграрною. Вона характеризується сприятливими умовами для ведення сільського господарства, а також має достатній обсяг переробних потужностей. Відповідно до цього, питання цінового регулювання на ринках продовольства має важливе значення не тільки для споживачів продукції, але й для виробників, які формують основне джерело доходів місцевих бюджетів.

2. Встановлено, що фінансовий стан сільськогосподарських підприємств досліджуваного району має важливе значення для його економіки і залежить передусім від процесу виробництва. несприятливі фінансово-економічні умови функціонування агропродовольчого сектору обумовили суттєве скорочення ступеня фондоозброєності підприємств. Незначні позитивні аспекти, які відбуваються в секторі зараз не дозволяють швидко вирішити накопичені роками проблеми. Проте, одним із негативних аспектів, які також перешкоджають забезпеченню швидкого переозброєння матеріально-технічного парку є недоліки, які притаманні системі ціноутворення на ринку агропродовольства.

3. У найзагальнішому вигляді ціни – це результат домовленості між покупцем і продавцем продукції. Так, коли відбувається операція купівлі-продажу, продавець намагається встановити високу ціну на свій товар а покупець – заплатити якнайменше. В результаті торгів й встановлюється прийнятна ціна для обох сторін. Проте не завжди покупець і продавець мають можливість особисто вести переговори про прийнятні для обох сторін ціни. Найчастіше виробник чи продавець товару призначає ціну вже на стадії планування напрямів своєї діяльності, що вимагає прогнозування можливих варіантів цін на вироблену продукцію.

4. Загальна цінова ситуація на ринку продовольства Тернопільської області та України в цілому залежить від багатьох факторів. Так, в довгостроковому часовому розрізі ціни на основі види аграрної продукції

постійно зростають. Проте таке зростання є нерівномірним і в значній мірі супроводжується сезонними коливаннями. Відповідно до цього встановлено, що значний вплив на цінову ситуацію має співвідношення попиту і пропозиції.

5. Наявна система державного регулювання ціни на продовольчих ринках є недостатньо ефективною. Її основні проблеми полягають у відсутності дієвих механізмів зменшення цінових коливань і вирівнювання внутрішньої і зовнішньої ціни на більшість видів продовольства. Відповідно до цього, одним із основних чинників ціноутворення на аналізованих ринках є високий попит зі сторони зовнішніх ринків. В таких умовах внутрішнє цінове регулювання має обмежений вплив і часто витрати на здійснення регулюючого впливу не дають бажаного ефекту і фактично втрачаються.

6. В таких умовах, починаючи із липня 2017 року, уряд відмінив державне цінове регулювання майже на усі види продукції. Результати такої відміни в цілому продовжують тенденції, які були характерні для досліджуваного ринку в період «регулювання». Таким чином, на даному етапі цінового регулювання ринків продовольства традиційні для України інструменти втратили свою актуальність і потребують вдосконалення.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

3.1. Удосконалення механізму ціноутворення в агропродовольчій сфері

Формування економічно справедливих і обґрунтованих економічних міжгалузевих відносин а агропродовольчій сфері є визначальною передумовою підвищення соціально-економічної активності аграрного виробництва.

Сучасний стан міжгалузевого обміну складається не на користь сільськогосподарського господарства, через що останнє щорічно втрачає величезні суми коштів, які могли б бути спрямовані на розвиток виробництва. При здійсненні цих заходів надзвичайно важливим є визначення переваг і недоліків окремих методів підтримки цін. Цінова політика в аграрному секторі має ґрунтуватись на вільному ціноутворенні і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергетичні носії та послуги для товаровиробників.

Система цінового регулювання аграрного сектору характеризується складною структурою, у зв'язку з чим її оптимальне функціонування ґрунтується на прийнятті великої сукупності потрібних рішень щодо встановлення рівнів підтримки квот виробництва, співвідношення цінових і нецінових регулюючих заходів, а також співвідношення каналів цінової підтримки.

Узагальнення світового досвіду дає можливість ідентифікувати два таких канали: позичкова ставка і цільова ціна, які виконують принципово різні економічні функції. Недостатнє усвідомлення різниці між ними є причиною виникнення багатьох негативних наслідків цінового регулювання, які можна поділити на дві групи: ті, що мають під собою об'єктивне підґрунтя і тому є неминучими, й ті, що формуються внаслідок невваженого дискреційного застосування інструментів аграрної політики, без урахування

коаліційної природи останніх. Значна частина наслідків другої групи виникає тоді, коли існують канали цінової політики починають виконувати їм функції.

Взагалі засоби, які можуть застосовувати урядові органи для підтримки цін, можна спираючись на світовий досвід, класифікувати на три групи: стабілізація через позичкові ставки; обмеження пропозиції продукції; прямі компенсаційні платежі. Ці засоби характеризують механізми реалізації, перевагами для товаровиробників і соціально-економічними й політичними витратами, особливостями впливу на ринкову мотивацію товаровиробників (табл. 3.1) [15, 54].

Як правило, вказані методи застосовуються у певних комбінаціях. Так, обмеження пропозиції продукції завжди доповнює, як стабілізацію через позичкові ставки.

Так програми цінового регулювання потребують фактично необмеженої кількості ресурсів. У чистій організаційно економічній формі ці програми не можуть бути реалізовані, а обмеження пропозиції саме по собі є недостатнім засобом для забезпечення еквівалентності міжгалузевого обміну.

Економічна роль механізму позичкових ставок полягає, у стабілізації ринкового процесу ціноутворення, тоді як призначення цільової ціни, що безпосередньо реалізовується через прямі компенсаційні платежі, пов'язання із забезпеченням еквівалентності міжгалузевого обміну. Через позичкові ціни держава впливає на формування ринкової кон'юнктури на основі інтервенційного фонду (резерву) відповідної продукції. Взаємне погашення різнонаправлених цінових коливань зумовлює відсутність проблеми постійного зростання розміру такого резерву, що потребувало б зростаючих бюджетних витрат на його підтримання та ліквідацію і в перспективі призвело б до кризи аграрної політики.

Характеристика методів підтримки цін

Критерій	Стабілізація через позичкові ставки	Обмеження пропозиції продукції	Прямі компенсаційні платежі
Механізм реалізації	Уряд закуповує певні обсяги продукції з метою доведення ринкових цін до рівня еквівалентних	Уряд обмежує виробництво продукції, як правило через консервацію сільськогосподарських угідь	Уряд компенсує товаровиробнику різницю між поточною ринковою і еквівалентною (цільовою) ціною
Доходи товаровиробників	Цільова ціна помножена на неквотований обсяг продукції	Ринкова ціна помножена на квотований обсяг продукції	Цільова ціна помножена на неквотований обсяг продукції
Соціально-економічні витрати	Різниця цільовою та ринковою ціною, помножена на кількість продукції яку необхідно закупити для перетворення ринкової ціни в цільову; Витрати пов'язані з підтриманням і ліквідацією надлишку	Адміністративні витрати включаючи витрати на моніторинг виробничої діяльності; Підвищена ціна для споживачів	Різниця між цільовою і ринковою ціною, помножена на весь наявний обсяг продукції
Викривлення ринкової ціни	Ціна штучно підвищена	Ціна штучно підвищена	Ціна залишається ринковою

Практичним чином, цінове регулювання аграрного виробництва через позичкові ціни саме по собі не може бути спрямоване на забезпечення еквівалентності обміну (доведення цін до рівня паритетних). Цілком можливо, що накопичення надлишків сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах, які спричинені надвисокий рівень витрат на фінансування аграрної політики, і відповідні політичні тиски пов'язані саме із спробами розв'язати проблему еквівалентності через даний регулюючий механізм. Звідси випливає, що державні регулюючі агенції при здійсненні товарно-інтервенційних операцій не повинні ставити за мету забезпечити еквівалентні ціни. Це безперспективний шлях, оскільки дона політика рано чи пізно призведе до вичерпання наявної ресурсної бази аграрної політики.

З другого боку, виплата прямих компенсаційних платежів без втручання у ціновий механізм хоч і являє собою прямі витрати бюджетних коштів, не зумовлюватиме їх самозростання, характерного для забезпечення еквівалентного обміну через механізм позичкових цін. Порівняно з останнім механізмом, компенсаційні платежі виробникам меншою мірою спричиняють викривлення їх ринкової мотивації, оскільки товаровиробники матимуть можливість спостерігати природну динаміку цін і враховувати її при прийнятті своїх виробничих рішень, а не базувати їх виключно на рівнях державної підтримки. Адже ціни сформовані через інтервенційне втручання держави, не відобразатимуть реальний стан платоспроможного попиту.

Враховуючи те, що позитивної ставки (ціни) залежить (має залежати) від стану ринкової кон'юнктури, тоді як рівень цільової ціни визначається залежно від стандарту еквівалентності, можна стверджувати, що лише перші компенсаційні платежі дійсно характеризуються міжгалузевою спрямованістю. Оскільки позитивні ставки не змінюють пропорційні обміну, а лише роблять їх стабільнішими, цей механізм регулювання можна вважати більше внутрішньо організованим, ніж міжгалузевим. Економічні функції компенсаційних платежів і позичкових ставок узагальнено наведені в (табл. 3.2) [38, 36].

Таблиця 3.2

Логіка цінового регулювання через альтернативні механізми

Зміст регулювання	Механізм	
	Ринковий	Поза ринковий
Стабілізація цін	Товарно-інтервенційні операції за допомогою позичкових цін	Стабілізаційні платежі у випадку зниження цін нижче встановленого рівня (страхування)
Забезпечення еквівалентності	Небезпека поступового зростання надлишків продукції і кризи аграрної політики	Прямі компенсаційні платежі без втручання в процес ринкового ціноутворення

Лише одна із наведених альтернатив-забезпечення еквівалентності обміну через механізм позичкових цін – є потенційно небезпечним напрямом

регулювання. Решту методів можна ефективно застосовувати у пропорціях, визначених на компромісних засадах у ході реалізації аграрно політичного процесу.

Виходячи з даної логічної структури цінового регулювання, в перспективі систему цінової підтримки аграрного сектору України можна представити як дворівневу, тобто спрямовану на одночасне досягнення двох нетотожних цілей – стабілізацію цін і забезпечення еквівалентності міжгалузевого обміну, причому перше завдання реалізується через механізм позичкових цін, а друге через прямі компенсаційні платежі. Стабілізацію цін через позичкові ставки можна доповнювати страховими програмами, об'єктам страхування в яких є доходи товаровиробники.

У сучасних умовах переходу до ринкових відносин основним і найважливішим засобом стимулювання господарсько-виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств має стати державна підтримка шляхом використання економічних методів регулювання, у певних правових формах. До останніх належить бюджетне фінансування, виплата компенсацій чи дотацій, пільгове кредитування, розподіл ресурсів на конкурсних засадах, укладання договорів застави, страхування сільськогосподарських культур, товарного кредиту, фінансової оренди (лізингу), передбачених законодавством. Одним із основних інструментів державного регулювання і підтримка АПК є ціновий механізм, що поєднує ринкові (договірні) ціни з гарантованими і регульованими державою цінами.

У зв'язку з цим вбачається, що одним із найважливіших засобів стимулювання господарсько-виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах є вдосконалення механізму ціноутворення. Наявність цінових диспропорцій (диспаритет цін), Які негативно впливають на економіку аграрно промислового виробництва, – одна основних проблем, що потребують вирішення у процесі створення необхідних умов для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та господарювання. Диспаритет цін

розглядається багатьма вітчизняними економістами-аграрниками як головна причина фінансових проблеми аграрного сектору економіки України.

За останні декілька років формування цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально технічні ресурси, які використовуються в сільському господарстві, здійснюється вільно. Проте ціни на продукцію промисловості продовжують визначатися згідно з монопольними принципами, а закупівельні ціни на аграрну продукцію формуються під впливом низької платоспроможності населення та різкого зниження цін на зовнішньому ринку на основні види сільськогосподарської продукції, зокрема на зернові, насіння соняшнику, олію, цукор. На внутрішньому ринку ціни на матеріально-паливні матеріали вже досягли світового рівня, у той час як на більшість видів сільськогосподарської продукції вони набагато нижчі, ніж світові, через різні обставини. Внаслідок цього різко погіршилося матеріально технічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, які сьогодні просто не мають у розпорядженні достатніх ресурсів для забезпечення свого виробництва необхідними матеріально-технічними засобами, мастильно-паливними матеріалами засобами захисту рослин, добривами тощо. У таких умовах ні про яку ефективність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств не може бути й мови.

Поряд з цим, науково обґрунтований та юридично закріплений паритет цін забезпечує реалізації на практиці багатьох взаємозв'язаних елементів: еквівалентність у взаємозв'язаних суб'єктів договору; оптимальну реалізацію їхніх майнових та інших інтересів; ефективну виробничо-господарську діяльність аграрних та інших підприємств.

Взагалі, система паритетних цін на сільськогосподарську продукцію була вперше введена у США Законом про сільське господарство 1933 р. Її основне завдання полягало у підтриманні цін на сільськогосподарську продукцію, доходів аграрних товаровиробників у певному співвідношенні з цінами та доходами у несільськогосподарському секторі в наслідок чого

повинна була підтримуватися на постійному рівні купівельна спроможність сільськогосподарських підприємств.

Забезпечення еквівалентності між промисловістю і сільським господарством є дуже актуальною проблемою, оскільки тут глибоко зачіпають економічні, соціальні та інші інтереси аграрних підприємств. Проте особливої актуальності вона набула в умовах переходу до ринкової економіки. Як відомо, сучасне сільське господарство не в змозі нормально функціонувати без багатьох матеріально-технічних засобів, що виробляються промисловістю. Тому аграрні товаровиробники у процесі товарного обміну мають отримувати такі грошові суми за реалізовану сільськогосподарську продукцію тваринного і рослинного походження, які б відшкодовували витрати на її виробництво та окрім того, забезпечувати певні накопичення для подальшого виробництва сільгосппродукції.

Реальна ж ситуація така, як повністю припинилися процеси відтворення та оновлення матеріально технічної бази АПК. Витрати основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств майже втричі перевищують їх надходження. У сільськогосподарських підприємств немає достатніх ресурсів придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, мінеральних кормових добавок, білково-вітамінних препаратів тощо. Окрім того, слід враховувати і те, що сільськогосподарські підприємства не рідко опиняються у скрутному становищі внаслідок дії несприятливих природнокліматичних та інших об'єктивних чинників, що також впливає на її економічний стан. Саме у таких умовах аграрним підприємствам для забезпечення нормального виробництва вкрай необхідна економічна допомога держави. Еквівалентний обмін має підтримуватися всілякими засобами з метою збереження онови ринкових відносин. Саме держава повинна забезпечити дотримання цієї еквівалентності за рахунок спеціальних дотацій, які слід виділити з Державного бюджету для зазначених цілей.

Під дотацією звичайно розуміють суму грошових засобів, що виділяється з бюджету підприємству, у якого витрати на виробництво і

реалізацію продукції не покриваються отриманими доходами, а також на підтримання відносно низьких роздрібних цін на окремі товари, що реалізуються населенню. У сучасних умовах без дотації аграрні підприємства навряд чи зможуть нормально здійснювати свою виробничо-господарську діяльність.

Пропозиції авторитетних українських учених-аграрників зводяться до того, що у перехідний період політика ціноутворення на сільськогосподарську продукцію має ґрунтуватися на принципах вільного формування з економічним їх регулюванням з боку держави. Аргументом на користь цього є той факт, що в жодній цивілізованій державі нема нерегульованого ринку у чистому вигляді. У багатьох розвинутих країнах державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом надання дотацій до загальної вартості сільськогосподарської продукції становить: а Японії – 66-х, Канаді 45, країнах ЄС – 49, США – 30-х [39, 13].

Саме тому держава повинна мати спеціальний фонд для вказаних цілей. За наявності резервних засобів можна забезпечити еквівалентність у товарному обігу не на шкоду ринковим відносинам. Не слід забувати й про те, що сільськогосподарські підприємства здійснюють свою виробничо-господарську діяльність в умовах, які передбачають можливість виникнення надзвичайних ситуацій у виробничому процесі (зливи, посухи, сильні морози, повені тощо).

Основою забезпечення еквівалентного товарообміну є ціноутворення на матеріально-технічні засоби, що виробляються промисловістю для АПК, а також на сільськогосподарську продукцію тваринного і рослинного походження, яка реалізується аграрним товаровиробникам.

Цінову політику слід формувати методами непрямого впливу держави на ринкову інфраструктуру. Для цінової політики сільськогосподарських товаровиробників, як зазначалось вище потрібно створити державні запаси чи інтервенційні фонди як метод стабілізації ринкових цін та забезпечення гарантованої нижньої цінової межі, якою стає ціна закупок. Даний метод

стабілізації цін в аграрному секторі і засобів стимулювання виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників має бути закріплений законодавчо, наприклад, у спеціальному законі про державну підтримку аграрних товаровиробників України чи в законі про паритет цін на сільськогосподарську продукцію і продукцію промисловості, що використовується в сільському господарстві.

3.2. Біржова торгівля як інструмент цінового регулювання ринків продовольства

Кризові явища, рекордно низька ціна на зернові культури, підвищення податкового навантаження та скасування спеціального режиму оподаткування, підвищення цін на товарно-матеріальні цінності (паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, запчастини) суттєво знизили рівень фінансової спроможності виробників сільськогосподарської продукції. Крім того, значно скоротились та підвищились в ціні пропозиції щодо грошових коштів на фінансовому ринку країни (із 173 банків існуючих на 01.07.2014 р до 01.08.2016 року залишилось 107 банківських установ), рівень відсоткової ставки зріз з 17-18 % річних у 2014 році до 30-36% в 2015-2017 роках, з поступовим зниженням у 2018 році - 19-21%. При цьому банки зменшили розмір кредитного портфелю, збільшили вимоги до кредитоспроможності клієнтів, а на рівні держави була встановлена заборона кредитування в іноземні валюти. В умовах політичної фінансової кризи та проведення на території України АТО, великі світові фінансові компанії намагаються не ризикувати власними фінансовими активами та уникають інвестування у вітчизняну економіку, або суттєво піднімають відсоток запозичень з огляду на зростання ступеню фінансових ризиків. В той же час, страхові та фінансові компанії з іноземним капіталом не спішать надавати, страхові послуги, що призвело до збільшення

відсоткової ставки страхових платежів та ставки по франшизі з 30 % до 50% в значній частині регіонів України. В таких умовах особливої актуальності набуває потреба у функціонуванні так званого державного регулятора, яким виступає ПАТ «Аграрний фонд» в Україні.

Поточним станом розвитку агропромислового комплексу зумовлює необхідність поглиблено дослідити діючий механізм закупівлі продукції на аграрному ринку за допомогою форвардних угод саме на рівні виробників сільськогосподарської продукції, як фінансового інструменту залучення додаткового капіталу.

Хеджування - це купівля і продаж ф'ючерсних контрактів з метою уникнути ризику зміни цін на ринку готівкових (реальних) продаж. Процес хеджування реалізується за допомогою похідних фінансових інструментів [27].

Як правило, основа для існування похідних інструментів - майбутня невизначеність. Якщо має місце певна ймовірність збитків у результаті непередбачених подій (зміна цін), то несхильна до ризику людина буде намагатися застрахувати себе від можливих неприємностей. Це основа існування страхового ринку [18].

Хеджування є технологією зменшення впливу фінансових ризиків на діяльність підприємств шляхом проведення операцій із деривативами та являє собою процес укладання строкових (деривативних) контрактів із урахуванням можливих змін товарних цін, процентних ставок чи обмінних курсів валют у майбутньому з метою уникнення несприятливих наслідків таких змін. З огляду на інноваційний характер цієї технології, яка тільки-но прокладає шлях у аграрний сектор української економіки, варто зупинитися на розкритті її сутності та пов'язаних із нею категорій. Необхідність цього актуалізується через недоліки вітчизняної нормативно-правової бази для здійснення хеджування в аграрному бізнесі, що знаходить свій прояв у відсутності профільного закону про деривативи, неузгодженості визначень операцій із деривативами, наведених у нормативних актах різних відомств, та

нерідко в їх суперечливому тлумаченні не лише науковцями, а й представниками регуляторних органів. [9]

Хеджування деривативами має стати для сільськогосподарських підприємств України неодмінним елементом їхньої політики управління, оскільки вигоди цього механізму беззаперечні. По-перше, підприємства, які використовують такі контракти, мають змогу спрогнозувати фінансові потоки, спланувати прибуток і визначитись з його розподілом; по-друге, зменшити ризик невизначеності у кредиторській заборгованості; по-третє, мінімізувати ціновий ризик та ризик зниження попиту на продукцію чи інші активи, тобто забезпечити більш ефективний фінансовий менеджмент підприємства [46]

Форвардний контракт-це звичайний контракт, виконання якого просто відстрочене в часі. Звідси хеджування за допомогою форвардів полягає в тому, що хеджер фіксує для себе майбутню ціну свого базового активу, який він збирається купити або продати. Однак через свою природу форварди не є високоліквідними, оскільки їх виконання гарантоване тільки контрактом, а завжди може відбутися ситуація, коли заплатити штраф за невиконання контракту для однієї зі сторін буде вигідніше, ніж виконати форвард. Крім того пошук зворотної сторони, для укладання форварда, пов'язаний з великими операційними втратами. Крім того, через відсутність організованого ринку форвардів пошуки можуть закінчитися нічим. [8]

Інструментами хеджування є деривативи або інакше кажучи, похідні фінансові інструменти. В Україні процес випуску, реєстрації та використання похідних цінних паперів розпочався у 2000 р. Згідно з "Положенням про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів", деривативами є форвардні контракти, ф'ючерсні контракти та опціони. Крім цього, у світовій практиці до деривативів належать також своп-контракти. Форвардні та ф'ючерсні контракти передбачають засвідчення зобов'язання однієї особи перед іншою щодо поставки чи придбання активу у визначений момент у майбутньому та на зафіксованих у момент укладання контракту умовах [6].

Форвардні контракти за відсотковими ставками доцільно використовувати товаровиробникам з тривалим операційним циклом, як наприклад, сільськогосподарське виробництво, оскільки у таких підприємств виникає постійна потреба в обігових коштах. Сільськогосподарські підприємства через специфіку своєї діяльності чітко можуть визначити обсяги та періоди залучення додаткових фінансових ресурсів і наперед укласти контракти, згідно якими на визначену дату матимуть необхідну суму кредиту. Поряд з цим форвардний контракт дає змогу зафіксувати розмір кредитної плати за майбутнім кредитом, що дає змогу спрогнозувати майбутні грошові потоки, спланувати витрати та доходи підприємства, максимально збалансувати його розвиток. За умови, що у підприємства відпала потреба у кредиті, воно має можливість за погодженням [6]

За класичною світовою фінансовою теорією форварди укладаються, як правило, з метою реальної поставки (купівлі чи продажу) відповідного активу для страхування від можливих несприятливих цінових змін на даний актив, проте в Україні це один із методів державного регулювання ціна на Аграрному ринку та державної підтримки виробників на основі додаткового кредитного фінансування господарської діяльності суб'єктів аграрного бізнесу.

На ринку продовольчої продукції, а найважливішою його складовою - зернова галузь, розвиток якої визначає основу економічної та продовольчої безпеки країни, її експортні можливості. У процесі регулювання ринку зерна невід'ємним елементом стає державне цінове регулювання, яке полягає у здійсненні Аграрним фондом інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги на рівні, не нижчому за мінімальну та не вищому за максимальну інтервенційні ціни.

Публічне акціонерне товариство «Аграрний фонд» державна фінансова установа яка забезпечує продовольчу безпеку країни. Механізм такого забезпечення побудований на основі форвардних операціях та спотових закупках. ПАТ «Аграрний фонд» закуповує на аграрному ринку

сільськогосподарську продукції стратегічного значення для формування Державного продовольчого резерву безпосередньо у її виробників. В цілому на такі цілі виділялося з державного бюджету від 1,5-2 млрд. грн за 2016-2017 рр. Дана програма стартувала ще у 2008 році.

В умовах фінансової і політичної кризи форвардні закупівлі зернових культур на аграрному ринку стали майже єдиною програмою державної підтримки аграрних товаровиробників, та практично єдиним доступним джерелом залучення державних оборотних коштів в їх господарську діяльність.

Роль державного регулювання за допомогою інтервенційного фонду сформувати необхідний обсяг продукції для регулювання цін на продукти першої необхідності. Ця функція в Україні покладена на ПАТ «Аграрний фонд»: державна компанія накопичує дешеві запаси товару і у випадку різкого підвищення цін проводить товарні інтервенції на ринку для стримування цін. Саме така схема державного регулювання працює в США та країнах Євросоюзу. Обсяг форвардних закупівельних операцій ПАТ «Аграрний фонд» за 2012-2017 роки наведені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Обсяг форвардних закупівельних операцій ПАТ «Аграрний фонд» в 2012-2017 рр.

Вид продукції	Валовий збір, тис. тон			Обсяг форвардних операцій, тис. тон			Відсоток форвардних операцій до валового збору, %		
	2012	2016	2017	2012	2016	2017	2012	2016	2017
Пшениця	15763	26532	26043	624	699	581	3,9	2,6	2,2
Жито	676	391	392	58	0,8	4,6	8,6	0,2	1,2
Ячмінь	6936	8288	9436	-	25,1	-	-	0,3	-
Гречка	239	128	176	1,3	0,3	3,8	0,5	0,2	2,2

Діяльність ПАТ «Аграрний фонд» за своєю сутністю має бути ефективною. Проте Україна мала негативний досвід, щодо такого регулювання: адміністративне встановлення обмеження максимальних граничних цін реалізації призводило до того, що товар взагалі зникав з ринку і з'являвся на так званому «чорному» ринку ще за більшою ціною, проте

Антимонопольний комітет, повільно виконуючи перевірки, не міг впливати своєчасно на таку ситуацію. Тому державні форвардні закупівлі стали дієвим фінансовим методом, щодо регулювання цін на продовольчі товари першої необхідності шляхом інтервенційних заходів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Умови та механізм проведення форвардних операцій Аграрним фондом з 2007-2017 рр.

Умови	Маркетинговий період			
	2007-2008 рр.	2008-2009 рр.	2016-2017 рр.	2017-2018 рр.
Назва договору	Форвардний біржовий контракт на закупівлю	Форвардний біржовий контракт на закупівлю	Договір поставки зерна майбутнього врожаю	Договір поставки зерна майбутнього врожаю
Розмір мінімальної партії зерна	Не встановлено	Не встановлено	Обмежений пшениця 100 т, гречка - 10 т (50% від середньої врожайності за 5 останніх років)	Обмежений пшениця 100 т, гречка - 10 т (50% від середньої врожайності за 5 останніх років)
Період проведення	не раніше ніж через 10 днів від дати опублікування повідомлення про початок закупівель			
Ціна при остаточному розрахунку	За середніми цінами біржі протягом 3-х посліdnіх днів торгів		Ціна товару = ціна за 1 тону Товару на Товарній біржі в момент поставки - ЗНИЖКА	
Умови оплати (за схемою)	50% - після отримання в сходів 50 % - після поставки на склад.		Сума попередньої оплати - 65 % від суми поставки Сума доплати - 35% - 10 робочих днів після переоформлення на ПАТ «Аграрний фонд»	
Коефіцієнт покриття попередньої оплати	2,0	2,0	2,0	
Страховання	Договір комплексного страхування ризиків загибелі (втрат) зерна. Страхова компанія атестована Аграрним Фондом.			
Остаточний розрахунок	Протягом 3-х робочих днів після поставки товару		Протягом 10-ти робочих днів після поставки товару	
Відповідальність сторін	Пеня 0,1% від вартості недоставленого товару за кожен день; Штраф 7% за просочена понад 30 днів		Штраф 20 % за аванс, 10 % за не поставку товару	

Механізм надання кредитних коштів за рахунок форвардних операцій постійно удосконалюється Аграрним фондом в залежності від вимог та потреб Аграрного бізнесу.

Так у 2012 році вперше оплата по форвардним контрактам здійснювала у відповідності до виробничих Аграрних циклів (1 - етап авансові виплати у розмірі 50% на проведення осінніх польових робіт, 2 - етап остаточний розрахунок у розмірі 50 % після збирання врожаю), а у 2016 році - вже на першому етапі виплачувалось 65% авансового платежу (або під час осінніх або під час весняних робіт).

Вартість використання фінансових ресурсів за форвардними операціями Аграрного фонду у 2016-2107 рр. становить в середньому 22,5 % річних, та коливається в залежності від таких умов (таблю 3.5):

- рівень відсоткової ставки за користування коштами попередньої оплати без урахування курсових коливань становить від 22,5% до 27,55% ;

- рівень відсоткової ставки за користування коштами попередньої оплати з урахуванням курсових коливань - від 15% до 18%.

Таблиця 3.5

Аналіз формування витрат на рівні аграрного підприємства, пов'язаних з обслуговуванням форвардних закупівель

Види витрат	Маркетинговий період			
	2007-2008 рр.	2008-2009 рр	2016-2017 рр.	2017-2018 р.
Реєстраційний збір Аграрної біржі	0,25% від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		0,1% від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації	
Брокерські послуги	0,25 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		0,1 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації	
Винагорода за користування коштами на 1 тону, грн. (не залежить від ціни, виду товару чи дати укладання угоди)	-	-	з урахуванням курсових коливань - від 15%-18%, без урахування - 22%-27,55%	з урахуванням курсових коливань - від 15%, без урахування - 20%-25%
Витрати на оформлення договору застави.	0,1% від суми договору застави	0,1% від суми договору застави	0,1% від суми договору застави	0,1% від суми договору застави
Страховий тариф	тарифна ставка 3,0% (франшиза - 30%)		тарифна ставка 4,7 % (франшиза - 3050%)	
Всього витрат, %	3,64	3,65	14,4%	14,5 %
Всього витрат на 1 тону, грн.	37,96	38,06	3 100,88	3 208,08

При визначенні відсоткової ставки за користування грошовими коштами отриманих у вигляді попередньої оплати по укладеним договорам поставки продукції майбутнього врожаю, менеджери державної компанії враховують ціну сформовану на фінансові ресурси на ринку: на основі моніторингу вартості банківських послуг з надання комерційних кредитів та послуг інших фінансових установ, які кредитують підприємства аграрного сектору економіки, формують власну пропозицію на таких же умовах, або іноді і за нижчий відсоток. Також при прийнятті рішення щодо відсоткової ставки була врахована не формальна обставина: вартість облігацій внутрішнього державного займу, які випустило Міністерство фінансів України, відсоток за якими становить - 14,25%. Також у розмір відсоткової ставки увійшли адміністративні витрати, пов'язані із функціонування установи та за планова моржа на рівні 5%. В такому випадку залишається не зрозумілим, розмір відсоткової ставки на рівні 14,5% - так звана плата державі за користування її коштами, в той час коли вона і так скуповує продукцію найвищого класу і гатунку за заниженою ціною, оскільки гуртові ціни на торговій біржі завжди є нижчими від ринкових. На нашу думку в цьому випадку є резерве для зниження відсоткової ставки залучення коштів на умовах аграрного форварду.

Проте аграрії погоджуються і на такі умови, оскільки форвардні контракти з державною установою мають певні переваги перед банківською системою залученням позикових коштів:

- 1) товаровиробник економить на банківських комісіях при оформленні кредитних договорів та здійсненні розрахунково-касових операціях (до 10% від вартості залучених коштів);

- 2) забезпеченням виконання взятих на себе зобов'язань перед ПАТ «Аграрний фонд» є застава майбутнього врожаю, в той час як банківські установи вимагають в заставу нерухоме або рухоме, більш ліквідне майно;

- 3) ПАТ «Аграрний фонд» не вимагає «твердої» застави, що дозволяє економити на проведенні незалежної експертної вартості майна;

4) позитивним моментом є і спрощена система подачі документів, укладання та підписання форвардних угод. Від аграрних товаровиробників вимагають не великий перелік документів (копію установчих документів, документи про фінансово-господарську діяльність, довідки місцевих про підтвердження наявності посівів, середню врожайність сільськогосподарських культур, наявність та підтвердження правового статусу користування земельними ділянками, тощо). При правильному та достовірно поданій інформації процедура оформлення зайомних коштів займає від 7-10 днів.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України потреба в оборотних коштах для проведення весняно-польових робіт в 2017 році дорівнювала 79,2 млрд. грн, а їх дефіцит у аграрних товаровиробників становив 12,6 млрд. грн, що на 22% більше напроти попереднього року. Співпрацюють з ПАТ «Аграрним фондом» середні та великі сільськогосподарські господарства, які мають у своєму розпорядженні від 500 і більше га. Необхідно підкреслити, що ця програма не є доступною для малих підприємств, оскільки вони не в змозі сформувати необхідну мінімальну партію продукції: 100 тон зерна пшениці, 100 тон кукурудзи, 50 тон ячменю, 30 тон жита, 10 тон вівса, 10 тон гречки та 30 тон гороху.

Згідно публічної інформації керівного складу менеджерів, ПАТ «Аграрний фонд» на осінньо-польові роботи приходиться близько 40% авансових платежів та 60% на весняний період. В осінній період більше коштів залучають на умовах форвардних контрактів, великі аграрні підприємства, проводячи оптові закупівлі виробничих запасів (при умові наявності складських приміщень) оскільки їх ціна, як відомо суттєво зростає під час весняно-польових робіт. Невеликі та малі господарства в своїй більшості використовують кошти зазначеної програми вже навесні.

Необхідно також відмітити те, що за форвардною програмою ПАТ «Аграрний фонд» фінансує не більше 50% від очікуваного валового збору продукції майбутнього врожаю підприємства.

Обсяг форвардних закупівель коливається від 855,5 тон 2011 році до 1300 тис. тон у 2013 році. На програму форвардних закупівель у 2013 році було виділено більше 4 млрд. грн, на 2016-2017 маркетингові роки було виділено більше 2 млрд. грн. У 2017-2018 рр. маркетингових роках розмір авансового платежу складає 65%, а кінцева ціна реалізації (проданої сільськогосподарської продукції за умовами договору) встановлюється на основі довідки товарної біржі та розраховується за такою формулою:

$$OP = Z_{впт} - \text{Знижка},$$

де $Z_{впт}$ - загальна вартість поставленого товару, Знижка - розраховується за формулою:

Знижка на 1 тону в день x (дата поставки- дата авансу), де

Знижка на 1 тону в день - від 20- 25%/365 - без урахування курсових коливань та 15%/365-з урахуванням курсових коливань.

Набутий практичний досвід роботи Аграрного фонду з виробниками сільськогосподарською продукції показує, що є складними і недостатньо врегульованими питання, щодо класності поставленої продукції, оскільки існують випадки зниження класності зерна на протязі дії угоди, тобто договір поставки продукції укладається на майбутні врожай з одним класом зерна, а за погодних умов агровиробник отримує інший клас продукції. Дана продукція є предметом застави, тому має бути передана до ПАТ «Аграрний фонд» і відповідати вимогам, щодо законтракованих умов, проте таку продукцію отримати іноді в певних регіонах країни було не можливо, саме такі ризики могли б страхувати страхові компанії, про те це може призвести до збільшення страхового платежу, які знову прийдеться сплачувати виробнику, який і так вже втратив від отримання продукції нижчого класу.

Аграрний фонд за своєю суттю є фінансовою установою, яка отримує фінансові результати та має право залучати в свою господарську діяльність додаткові кошти. Основним джерелом таких доходів мають бути кошти державного бюджету, проте в умовах критичної їх відсутності, менеджери

установи почали їх залучати на внутрішньому ринку, зокрема: у 2017 році було залучено 300 млн. грн в ПАТ «Укргазбанку», а пізніше оформлено кредит на мільярд гривень, також менеджери ПАТ «Аграрного фонду» почали використовувати кошти резервів минулих років, зокрема 650 млн. грн у 2017 році. У планах менеджерів компанії збільшити залучення ресурсів до 1,5 млрд. грн на основі випуску емісії корпоративних облігацій. Політичні і фінансові негаразди звичайно вплинули на роботу ПАТ «Аграрний фонд», так установа втратила у ліквідованих ПАТ «Брокбізнесбанку» - 2,2 млрд. грн і 330 млн. грн у ПАТ «Радикал». У 2015 році компанія отримала 38 млн. грн збитку. В той же час ефективні менеджерські рішення дали можливість отримати чистий прибуток у розмірі 48,7 млн. грн у 2016 році, при загальному доході 2,1 млрд. грн. За 2016-2017 рр. компанія сформувала резерв майже в 1 млрд. грн, який планується в подальшому використовувати в господарській діяльності, як власний оборотний капітал. Дана аналітична інформація узагальнена на підставі публічних доповідей головних менеджерів керуючого складу ПАТ «Аграрний фонд». [17]

Останнім часом Аграрний фонд почав виходити на Аграрний ринок і як постачальник кінцевої готової (фасованої) продукції, а саме пшеничного борошна. Обсяг поставки у 2016 році склав 350 тис. тон за ціною 8,50 грн/кг з мінімальною маржею у 5%, що суттєво вплинуло на зниження ринкової ціни на цю продукцію.

Державні форвардні закупівлі на аграрному ринку України сільськогосподарської продукції стали дієвим механізмом з державного регулювання цін та ефективною програмою підтримки аграрних товаровиробників. Аграрний фонд закуповує до 4 % виробленої валової продукції основних зернових культур та до 20% продовольчої пшениці.

Ціна залучених коштів за Аграрними форвардними операціями коливається на рівні 14-15%. Основними її складовими для сільськогосподарської підприємства є реєстраційний збір Аграрної біржі,

брокерські послуги, витрати на оформлення договору застави, страхові платежі та сама винагорода за користування позиченими коштами.

Основні проблемні питання, які залишаються, на нашу думку, невирішеними при організації і здійсненні форвардних закупівель Аграрним фондом України:

1. Форвардні операції, як державний фінансовий інструмент підтримки аграрного товарного виробництва, не є доступними для суб'єктів малого бізнесу в Аграрному секторі, оскільки розмір мінімальної партії має перевищувати 500 т.

2. Аграрний фонд фактично є єдиним державним представником посередником між товаровиробником та споживачем сільськогосподарської продукції і самостійно встановлює кінцевий термін поставки готової продукції. В даному випадку цей термін - початок жовтня місяця, в той час як ціна на зернові культури є найнижчою на ринку, тому в останній час ціна не завжди покриває витрати виробника на виробництво реалізованої продукції.

3. Значними залишаються витрати товаровиробників, пов'язані з обслуговуванням страхування майбутнього врожаю для форвардних контрактів.

На нашу думку, зазначені зміни дозволять додатково залучати сільськогосподарським товаровиробникам необхідні обігові кошти під час проведення посівної кампанії озимих культур та наблизять розрахунок на момент поставки майбутнього зерна до ринкових цін з урахуванням відповідної кон'юнктури ринку.

3.3. Зарубіжний досвід цінового регулювання на ринку продовольства і можливість його адаптації до умов України

Функціонування світового зернового ринку в умовах глобалізації зумовило зміну пріоритетів аграрної політики більшості країн світу, а також узгодження основних її напрямів. Загальні тенденції світового

зерновиробництва зазнали вагомих змін наприкінці ХХ століття. В найбільшій мірі ці зміни були спричинені більш жорсткою політикою СОТ по відношенню до державного захисту сільськогосподарських виробників, а також новою аграрною політикою Європейського союзу. Поворотною точкою в еволюції аграрної політики став Уругвайський раунд (Uruguay Round - UR). Домовленості в межах Уругвайського раунду стали першою спробою такої кількості країн домовитися про спільну політику в галузі торгівлі сільськогосподарською продукцією. В межах даних домовленостей було підписано декілька угод, які стосуються доступу до сільськогосподарських ринків, продовольчої безпеки та інших аспектів аграрної політики. До таких угод, зокрема, належать:

- угода по сільському господарству (Agreement of Agriculture - AoA);
- угода по додаткових санітарних і фітосанітарних заходах (Agreement on the Application of sanitary and Phitosanitary Measures - SPS);
- угода по технічних бар'єрах в торгівлі (Agreement on Technicals Barriers to Trade - TBT);
- угода по основних аспектах торгівлі правами на інтелектуальну власність (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Right - TRIPS);
- домовленість щодо можливих негативних результатів програми реформи в найменш розвинених країнах і країнах, що розвиваються, які є імпортерами продовольства (Decision Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries – Marrakesh Decision).

До того часу основними напрямками аграрної політики більшості країн були цінова підтримка, експортні субсидії, обмеження та бар'єри для вільного доступу товарів на ринки, що в певній мірі сприяло розвитку сільського господарства в високорозвинених країнах. Проте, такі заходи суперечили основним принципам ринку, обмежували можливості країн, що розвиваються, знижували обсяги міжнародної торгівлі

сільськогосподарською продукцією, забезпечували значні видатки з держбюджету на підтримку власного товаровиробника і стимулювання його експортної діяльності.

Домовленості в межах Уругвайського раунду базуються на теорії порівняльних переваг Д.Рікардо, відповідно до якої кожна країна повинна виробляти ту продукцію, для виробництва якої в неї є найбільші порівняльні переваги.

Основні положення Угоди по сільському господарству стосуються місцевої підтримки сільського господарства, експортних субсидій та ринкового доступу. Місцева підтримка сільського господарства розглядається з позиції її зниження (використання підтримки, яка в меншій мірі спотворює принципи вільної конкуренції), реформування форм сільськогосподарської підтримки в напрямку до прямих платежів, які виконують в більшій мірі компенсуючу, а не стимулюючу функцію, запровадження гнучких лімітів підтримки.

В процесі підписання Угоди по сільському господарству було визнано, що місцева підтримка сільського господарства може спотворювати реальні показники торгівлі. В той же час зрозуміло, що не всі місцеві заходи підтримки викликають істотне спотворення. Відповідно до цього різні види підтримки відносять до різних „кошиків”:

- Жовтий кошик (Amber box) – включає місцеву підтримку у формі підтримки ринкової ціни і вхідних субсидій. Ця підтримка підлягає лімітам: для країн що розвиваються – 10 % і для розвинених країн – 5 %;

- Синій кошик (Blue box), яка включає в себе заходи підтримки, що передбачають прямі платежі на певний фіксований показник - площу, прибуток або одиницю худоби, відповідно до затверджених програм;

- Зелений кошик (Green box), яка включає заходи, які не призводять до підтримки цін виробників і майже не спотворюють результати торгівлі. В більшості випадків – це спеціальні програми, які не націлені на конкретний

товар, і включають пряму підтримку прибутку орендарів, а також екологічний захист і регіональні програми розвитку.

Внаслідок політики лібералізації світових ринків сільськогосподарської продукції було значно зменшено обсяги жовтого кошика і збільшено обсяги зеленого.

Спільна аграрна політика не є чимось новим у світовій практиці. Ще з середини ХХ століття країни європейської співдружності почали здійснювати Спільну сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy - CAP). Проте, до останнього часу CAP стосувалася, в основному, захисту внутрішніх ринків та спільної зовнішньої аграрної політики. Із прийняттям Європейською комісією 2 лютого 2005 року Лісабонської стратегії (Lisbon Strategy – LS) пріоритети аграрної політики Євросоюзу змінилися. Основним завданням LS стало забезпечення високого рівня економічного росту, створення робочих місць і підвищення конкурентоспроможності на світових ринках.

Загалом, ще починаючи з 1990 року CAP перебуває в процесі реформ. Ці реформи спрямовані, в основному, на підвищення конкурентоспроможності сільського господарства і скорочення рівня підтримки цін та компенсацій фермерам завдяки збільшенню прямих виплат (direct payment). Нова спільна аграрна політика Євросоюзу в більшій мірі спрямована на ринкову орієнтацію ніж на ринкову підтримку. Головним пріоритетом Лісабонської стратегії є сільський розвиток як найвагоміший інструмент реструктуризації аграрного сектору.

Досвід розвинених країн дає неоднозначну відповідь на питання про державну підтримку та цінове регулювання сільського господарства. З одного боку, в останні роки рівень підтримки сільського господарства в країнах Західної Європи та США має тенденцію до зменшення. Водночас, загальновідомий досить високий рівень такої підтримки і, особливо, той, що був у періоди становлення інтенсивного сільськогосподарського виробництва та в кризові роки.

Наявність державної підтримки аграрного сектора за кордоном є одним із головних аргументів для обґрунтування вимог підтримки сільського господарства в Україні. До того ж, в останні роки у структурі ВВП України підтримка сільського господарства становить 1-1,5 %, що ближче відповідає рівню підтримки в розвинених країнах (у США – 2,0 %, країн ЄС – 2,3 %). Лише внаслідок дії чинного податкового законодавства податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства істотно зменшилось, і в сумарному виразі щорічна підтримка сільськогосподарських товаровиробників дорівнює 4,6-4,8 млрд. грн.

Взагалі, використання зарубіжного досвіду з регулювання цін у сільському господарстві можливе, але з урахуванням стану аграрного сектора України та її економіки в цілому, тобто неможливо автоматично переносити досвід інших країн на український ґрунт. Слід зауважити, що в жодній країні з ринковою економікою паритетні ціни не застосовувалися. Вони були лише важливим орієнтиром для визначення цінових і нецінових форм державної підтримки фермерів. Світова практика свідчить про певну доцільність впровадження в сучасних умовах іншого механізму підтримки еквівалентності обміну між аграрним і промисловим секторами економіки — інструментів непрямой дії: простежується відхилення від цінового співвідношення ключової пари товарних позицій (зерно–нафта), в необхідних випадках здійснюються заходи у сфері державних закупівель чи товарних інтервенцій; застосовуються митні й податкові важелі тощо.[35]

Досвід підтримки фермерства у США (Федеральний Закон “Про вдосконалення і реформування в галузі сільського господарства” 1996 р.) базується на тому, що уряд США не здійснює гарантованих закупівель сільськогосподарської продукції, не забезпечує фермерів засобами виробництва, не визначає і не контролює їх виробництво, не регулює торгівлю виробленою ними продукцією. За рахунок програм підтримки фермери мають змогу вивести з обороту значні площі сільськогосподарських угідь. Скорочення доходу від зменшення площ посіву навіть з надлишком

компенсується зрівнюваним платежем і зменшенням виробничих витрат. При цьому на основі збору інформації шляхом обстежень й анкетування органи статистики відстежують співвідношення цін на окремі види сільськогосподарської продукції та спожиті ними засоби виробництва.

Служба економічних досліджень при Міністерстві сільського господарства США розраховує паритетний індекс, який є результатом зважених за питомою вагою таких сукупних витрат: індексу цін на товари, необхідні фермеру для особистого користування та виробничих витрат; індексу процентів, виплачених фермерами за іпотечну заборгованість; індексу податків, які сплачуються фермерами за нерухомість у розрахунку на 1 га; індексу заробітної плати сільськогосподарських працівників. Також по 160 видах сільськогосподарської продукції розраховується паритетна фермерська ціна, яку визначає купівельна спроможність сільськогосподарської продукції за цей період порівняно з базовим. Відношення індексу фермерських цін реалізації продукції сільського господарства в цілому до паритетного індексу є паритетним співвідношенням купівельної спроможності на даний період.

У США впродовж багатьох років зберігається ситуація, за якої темпи зростання цін на сільськогосподарську продукцію нижчі за темпи зростання цін на матеріально-технічні ресурси. Попит на сільськогосподарську продукцію та продовольчі товари не є еластичним за доходом. Власне низька еластичність попиту породжувала в США довгострокову фермерську проблему. Різко підвищилася продуктивність праці, яка дещо вирівнює пропорції у співвідношеннях між індексами цін. Однак, сукупний попит на сільськогосподарську продукцію в країні зростає повільніше, ніж її пропозиція. В останні роки у США рівень підтримки фермерських доходів вже не залежить від існуючих фермерських цін, а діють різні програми надання позик, обмежені максимальними ставками. Фермери мають непропорційно сильний політичний вплив у країні. Запровадження в США

державних програм підтримки сільського господарства зумовлене саме цією причиною. [34]

Під заставу контрактної продукції ТКК надає фермерам позики без права регресу по кредитним ставкам за одиницю продукції. Після збирання урожаю фермер може отримати позику на всю або частину нової товарної продукції.

Альтернативою отримання маркетингового прибутку від позики для учасників програми є пряма виплата нестачі по позиці (loan deficiency payment - LDP), коли ринкові ціни менші за позичкові ставки по товару. Виплата нестачі по позиці дозволяє учаснику програми отримати вигоду від позичкової програми без узяття кредиту та його подальшого повернення. Ставка виплати нестачі по позиці як різниця між позичковою ставкою і довідковою ціною по округу (або переважаючою світовою ціною) є еквівалентом маркетингового прибутку від позики, який може бути альтернативно отриманий по заставленому урожаю. У разі виплати нестачі по позиці на певну частину урожаю, ця частина не може в подальшому використовуватись як застава для іншої маркетингової позики або бути основою для виплати по нестачі. [6]

Діють дві основні державні програми підтримки виробництва молока:

- програма підтримки цін на молоко, яка складається з
- програми підтримуючих закупок;
- програми заохочування експорту молока;
- виплат по відшкодуванню ринкових збитків (далі – підтримка
 - доходів виробників);

Програма державних закупок молока. ТКК купує по цінах підтримки будь-яку кількість масла, знежиреного сухого молока та сиру чеддер. Ціни підтримки встановлюються, щоб гарантувати, що ціна виробленого молока дорівнюватиме ціні підтримки.

Підтримка цін шляхом державних закупівель масла, сухого молока та сиру. Мінімальна ціна підтримки для молока 3,67% жирності зафіксована на рівні 9,90 дол. США /центнер.

Підтримка цін шляхом заохочування експорту молока Експортерам надаються готівкові премії, які дають змогу експортувати молоко за кордон, якщо світові ціни нижчі від внутрішніх. Дія програми продовжена до 2007 року.

Підтримка доходів виробників шляхом виплат по відшкодуванню ринкових збитків при продажу молока Уведена в дію програма виплат по відшкодуванню ринкових збитків виробників молока. Виробники укладають контракти строком до 30.09.05. Щомісячна пряма виплата здійснюється виробникам молока, які уклали контракт, якщо ціна молока класу I в Бостоні (державне замовлення 1) нижча 16,94 дол. США за центнер. Ставка виплати за центнер молока дорівнює 45 % різниці між 16,94 дол. США і ціною класу I в Бостоні за відповідний місяць. Виробник (фермер) може отримати виплати на не більше ніж 2,4 млн. фунтів молока, проданих за рік (розрахунок заснований на середніх даних за 2001 р., що дорівнює виробництву молока від 132 корів). Виплати здійснюються незалежно від місця розташування виробника, ціни, яку отримано за молоко або для чого воно буде використовуватися.

Підтримка цін на цукор Програма надання позик без права регресу продовжена до 2007 р. На відміну від інших програм, позики під заставу цукру надаються обробникам, а не виробникам цукру, оскільки цукрова тростина і буряк швидко псуються й потребують переробки на цукор до їх продажу та зберігання. Ставка позики не змінилася і зафіксована на рівні 0,18 дол. США за фунт цукру-сирцю з тростини та 0,229 дол. США за фунт рафінованого цукру із цукрових буряків. Податок на вироблений цукор скасовано. Штраф за неповернення позики скасовано. 6. Обмеження розмірів платежів Залишено обмеження прямих виплат на одну особу в розмірі 40 тис. дол. США. Встановлено обмеження на компенсаційні виплати на рівні 65

тис. дол. США. Встановлено обмеження в розмірі 75 тис. дол. США щодо надання пільг по маркетингових позиках.

Виробники з валовим доходом понад 2,5 млн. дол. США в середньому за 3 роки отримують виплати, якщо їх доход більше ніж на 75 % отримано від сільського господарства. Існує правило 3-х господарств, згідно з яким один фермер може отримати до двох виплат за рік по контрактних виплатах та маркетингових прибутках по позиках на 3 окремі господарства (повна виплата по першому господарству і до половини виплат по кожному з двох додаткових). Свобода вибору й обмеження. Як і Законом від 1996 р., новим законом закріплюється право фермерів вирощувати будь-які сільськогосподарські культури крім фруктів та овочів.

Європейський Союз. Основними інструментами аграрної політики в країнах ЄС є підтримка ринкових цін і виплати в розрахунку на площу та поголів'я. Згідно з пакетом документів "Порядок денний 2002", спрямованого на реформування Єдиної Сільськогосподарської Політики (ЄСП), було підготовлено законодавчу базу сільськогосподарської політики на період 2000-2016 рр., якою передбачається поступове зменшення цін, які регулюються державою, на зернові, яловичину та телятину.

При цьому зменшення має частково компенсуватися за рахунок бюджетних виплат. Підтримка ринкових цін надається через інституційні ціни, експортні субсидії, тарифи та тарифні квоти, що часто комбінується з виробничими квотами або виплатами на землі, які виводяться з господарського користування. Виплати на площі під зерновими та насінням соняшнику базуються на історичних, регіональних обсягах урожаю та надаються за умов того, що виробники не обробляють певну частину своєї землі. Невеликі виробники звільняються від виконання цієї умови. Виплати також поширюються на площі, що виводяться з господарського користування. Не існує інтервенційних цін для насіння соняшнику, горіхів, бобів і солодкого люпину.

Режим підтримки виробництва цукру передбачає інтервенційні ціни, виробничі квоти й інтервенційні закупівлі переробленого цукру (сирцю або білого). При цьому виробники оплачують витрати на розміщення обсягів, що перевищують квоти, шляхом сплати спеціальних зборів. Режим підтримки зернових і цукру також включає захист торгівлі через тарифи, тарифні квоти й експортні субсидії. Інтервенційні ціни та виробничі квоти використовуються для молока одночасно із захистом від імпорту та експортними субсидіями. Виробництво яловичини підтримується через інтервенційні ціни, інтервенційні закупівлі, виплати на поголів'я, які базуються на фіксованій довідковій кількості тварин, що є предметом обмежень щодо концентрації поголів'я, тарифного регулювання, тарифних квот та експортних субсидій.

Підтримка виробництва свинини забезпечується через базові ціни, інтервенційні закупівлі, захист імпорту й експортні субсидії. Для баранини режим підтримки включає виплати, що надаються виробникам, тарифи та тарифні квоти, в тому числі специфічні квоти, які передбачають нульові тарифи.

Таким чином, західні країни із розвиненим ринком продовольства і системою державного цінового регулювання володіють достатніми інструментами для досягнення цінової стабільності на ринку, достатнього рівня доходів фермерів, а також згладжування цінових коливань. Проте, для впровадження цих інструментів в практику відчизняного урядування необхідно добре проаналізувати їх і адаптувати до внутрішніх умов велення бізнесу.

Висновки до розділу 3

1. В умовах ринкової економіки основним і найважливішим засобом стимулювання господарсько-виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств має стати державна підтримка шляхом використання економічних методів регулювання, у певних правових формах. До останніх належить бюджетне фінансування, виплата компенсацій чи дотацій, пільгове кредитування, розподіл ресурсів на конкурсних засадах, укладання договорів застави, страхування сільськогосподарських культур, товарного кредиту, фінансової оренди (лізингу), передбачених законодавством. Одним із основних інструментів державного регулювання і підтримка АПК є ціновий механізм, що поєднує ринкові (договірні) ціни з гарантованими і регульованими державою цінами.

2. Досвід економічно розвинутих країн показує, що співвідношення державної підтримки сільського господарства в багатьох країнах є основою аграрної політики. Без належної підтримки в сучасних умовах сільське господарство не виживе.

3. Завдання державного регулювання ціноутворення у тому, щоб не допустити високого рівня цінової інфляції і забезпечити необхідну прибутковість. Воно виступає як система заходів, запроваджуваних урядом і спрямоване на збереження або зміну існуючих рівнів цін як окремих товарів, так і загального рівня цін для усунення економічних і соціальних суперечностей. Під регулюванням цін слід розуміти не будь-який вплив на ціни, що може бути результатом дії тих чи інших державних органів, а лише цілеспрямований, осмислений вплив на ціни, їх рівень, систему, динаміку та пропорції.

4. Ринкова система ціноутворення в аграрному секторі не повинна відриватися від рівня видатків виробництва та величини вартості продукції. Ціна може коливатися в певних межах: мінімальний її рівень при реалізації визначається видатками на виробництво продукції, а максимальний – попитом. Сучасний стан міжгалузевого обміну складається не на користь

сільськогосподарського господарства, через що останнє щорічно втрачає величезні суми коштів, які могли б бути спрямовані на розвиток виробництва. При здійсненні цих заходів надзвичайно важливим є визначення переваг і недоліків окремих методів підтримки цін. Цінова політика в аграрному секторі має ґрунтуватись на вільному ціноутворенні і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергетичні носії та послуги для товаровиробників.

5. Вдосконалення цінового механізму на сільськогосподарську продукцію в ринкових умовах господарювання є головним чинником щодо підвищення ефективності господарювання сільськогосподарських товаровиробників, ведення виробництва на науково обґрунтованій основі.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного наукового дослідження з теоретико-економічних і правових проблем ціноутворення в підприємствах агропромислового комплексу, обґрунтуванні шляхів удосконалення їх цінової політики можна зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Функціонування аграрної економіки України в ринкових умовах в значній мірі залежить від ціноутворення. Ціна як економічний елемент у системі ринкового механізму набуває все більшого значення. Вона суттєво впливає на ефективність підприємницької діяльності: що зумовлено її роллю при формуванні прибутку підприємств.

2. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки підприємства не приділяють достатньої уваги теоретичним питанням практичному досвіду формування цінової політики на науково обґрунтованому рівні. Як результат, припускаються суттєвих помилок у процесі ринкового ціноутворення. Так досить часто ціна на продукцію підприємств визначається на основі вартісного підходу і практично не враховуючи особливостей попиту на сільськогосподарську продукцію.

3. Ціни на сільськогосподарську продукцію безпосередньо впливають на рівень роздрібних цін на споживчі товари, тому що переважна більшість останніх складається з продукції сільськогосподарського виробництва. У роздрібній ціні, як правило, більшу частину становить ціна закупівлі, тобто ціна підприємства АПК. Ціни АПК в значній мірі залежать від цін на паливно-мастильні матеріали, які з кожним роком дорожчають.

4. Встановлено, що фінансовий стан сільськогосподарських підприємств має важливе значення для його економіки і залежить передусім від процесу виробництва. Успішне виконання й перевиконання виробничої програми підприємств є основою його міцного фінансового стану, а головними чинниками виступають: фінансування і виконання усіх передбачених планом агротехнічних і зооветеринарних заходів; своєчасна виплата заробітної плати працівникам сільського господарства тощо.

5. Тернопільська область володіє значним виробничим та фінансово-економічним потенціалом в системі виробництва сільськогосподарської продукції. Проте, в умовах тривалого реформування і зтяжної структурної кризи, агропродовольчий комплекс області потребує суттєвого модернізування та оновлення. Одним із головних інструментів забезпечення розширеного відтворення в механізмі господарювання підприємств є ціноутворення. Раціональне встановлення ціни є головним джерелом залучення коштів для забезпечення розширеного відтворення.

6. Цінова політика України на ринках продовольства в цілому є тотожної до інших країн. Основні відмінності між результатами цінового регулювання полягають в інституційній незрілості і неспроможності реалізувати намічені заходи. Прикладом цього є неефективність державного регулятора – Аграрного фонду в сфері забезпечення державного цінового регулювання з допомогою інтервенційних закупівель. Відповідно до цього, відміна цінового регулювання по більшості груп агропродовольчих товарів зніщійована урядом є досить логічною і обґрунтованою.

7. Досвід економічно розвинутих країн показує, що співвідношення державної підтримки сільського господарства в багатьох країнах є основою аграрної політики. В таких умовах для України важливо не стільки наслідувати інструменти цінового регулювання, які притаманні світовим лідерам, скільки розробляти власні або адаптовувати існуючі з врахуванням внутрішньої специфіки. Значні труднощі при цьому спіткають нашу країну при запровадженні регулюючого впливу в тих сферах, які були надміру лібералізовані на основі укладених угод про зону вільної торгівлі тощо.

8. Ринкова система ціноутворення в аграрному секторі не повинна відриватися від рівня видатків виробництва та величини вартості продукції. Ціна може коливатися в певних межах: мінімальний її рівень при реалізації визначається видатками на виробництво продукції, а максимальний – попитом. Сучасний стан міжгалузевого обміну складається не на користь сільськогосподарського господарства, через що останнє щорічно втрачає

величезні суми коштів, які могли б бути спрямовані на розвиток виробництва. Важливою умовою забезпечення ефективного цінового регулювання в сучасних умовах є використання потенціалу біржової торгівлі. Відповідно до цього визначено в цілому позитивний вплив Аграрного фонду як агента форвардних закупівель продовольства. Здійснювані державою в цьому контексті заходи мають позитивний вплив на ціну, оскільки забезпечують можливість отримати гарантовану вартість своєї продукції, а також характеризуються позитивним впливом на загальний фінансово-економічний стан аграрного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Феміна, 1996. – 64 с.
2. Закон України «Про підприємництво» від 26.02.1991 р. (із змінами і доповненнями) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=698-12>
3. Закон України «Про симулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2238-14>
4. Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 03.12.1990 (із змінами і доповненням) // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=507-12>
5. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства" від 24 червня 2004 року № 1877-ІУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
6. Закон України "Про зерно та ринок зерна" від 4 липня 2002 року № 37-ІУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
7. Постанова Кабінету Міністрів " Про запровадження державних форвардних закупівель зерна" від 16 травня 2007 року № 736 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
8. Положення про впровадження механізму заставних закупок зерна у сільськогосподарських товаровиробників, затвердження Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 року. Р № 1141.
9. Положення впровадження механізму заставних закупок зерна у сільськогосподарських виробників, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від липня 2000 р. – №141.
10. Абакуменко О. В. Фінансові інновації на ринку цінних паперів // Актуальні проблеми економіки.
11. Безкоровайна С.В. Методологія формування цінової політики підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №6. – С. 31-34.

12. Безкоровайний А.В. Ціноутворення в аграрному секторі і продовольча безпека / Електронний ресурс – [Режим доступу]: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2016_154_1/10bav.pdf

13. Биховський В.М. Ціни на продовольчі товари і рівень життя населення // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 81-88.

14. Білобровський С.В. Ціноутворення, як складовий елемент управління підприємством // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – №9. – С. 13-18.

15. Брегін Н. А. Сутність і перспективи використання хеджування як методу зниження фінансових ризиків підприємств // Мір: www.iaj.gov.ua/ и/iaj/cИр.

16. Волошин Р.В., Мельниченко В.В. Методичні аспекти діагностики конкурентного середовища в агропродовольчому секторі економіки. Актуальні проблеми теорії і практики бухгалтерського обліку, аудиту, аналізу й оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. 8 грудня 2017 р., (ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2017. 225 с. С. 114-116.

17. Сутність та способи усунення олігополістичних характеристик зернового ринку. Агросвіт. 2010. Вип. 21. С. 14-17.

18. Гендлер Г.Г. Державна підтримка сільського господарства та напрями її удосконалення/ Гендлер Г.Г. // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. - Ірпінь.-2016. - №4-5. – С. 105-116.

19. Гладних Д. Державне регулювання економіки за допомогою ціноутворення//Економіка України. – 2011. – №1. – С. 47-51.

20. Гмиря В.П. Кредитний механізм фінансування аграрного виробництва України // Вісник університету банківської справи. - №2 (23), 2015. - с. 54-62.

21. Дадамив Б.А. Ціни на зерно та збалансованість цінового ринку // Економіка АПК. – 2013. – №5. – С. 115-118.

22. Дадашев Б.А. Ціноутворення і ціни на продукцію сільського господарства в сучасних умовах // Економіка АПК. – 2013. – №7. – С. 124-128.
23. Державне регулювання економіки: [підручник] / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. – К.: Атіка, Ельга Н, 2015. – 592 с.
24. Діденко С. Хеджування в системі мінімізації фінансових ризиків // Економіст. - 2014. - № 11 - С. 65-67.
25. Дорошенко Л.А. Перспективи цін на сировину продукцію // Статистика Укр. – 2013. – №1. – С. 58-62.
26. Драговоз О. Індекс споживчих цін // Вісник податкової служби України. – 2013. жовт (№37). – С. 49-51.
27. Дудар Т.Г., Волошин Р.В., Дудар В.Т. Менеджмент : навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2013. 336 с.
28. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми. Перспективи/ Кириленко І.Г. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2015. – 452 с.
29. Кириченко Л. Теорія ціни та сучасне ціноутворення в Україні // Економіка України. – 2015. – №8. – С. 56-63.
30. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Дем'яненко, І.М. Підлісецький, М.М. Федоров, О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, О.В. Овсінніков, В.П. Саблук, Л.М. Пархрменко // Економіка АПК. – 2018. - №1. – С.3-20.
31. Корицький М. Регулювання ціноутворення у сільському господарстві перехідної економіки України. – 2011. – №1. – С. 134-143.
32. Корнєв В.Л. Цінова політика підприємства – Київ: КНЕУ; 2011. – 257 с.
33. Курман Т. Удосконалення механізму ціноутворення в АПК як засіб державної підтримки аграрних товаровиробників//Підприємництво. Господарювання і право. – 2013. – №5. – С. 53.

34. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення: Навчальний посібник. – меїв: МАЧП. 2013. – 238 с.

35. Лісовий А.В. Проблеми визначення еластичності попиту за ціною та пропозиції щодо їх усунення // Україна в ХХІ столітті: проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку: збірник наукових праць./ Лісовий А.В.. – Кам'янець-Подільський: - 2018. – С.53-57.

36. Лупенко Ю.А., Фещенко В.В.. Хеджування фінансових ризиків та сучасний ринок деривативів для підприємств аграрного сектору економіки // Фінанси України, 2014. - №11. - С. 98-108.

37. Мазур Н.А., Місюк М.В. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення // Економіка АПК. – 2017. – № 2. – С. 123-127.

38. Мартинова Л.В. Особливості державного регулювання ринку зерна в Україні // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. - №4 (221), 2015. - С. 177-185.

39. Марцин В.С. Ціна як важіль впливу на розвиток економіки. // Фінанси України. – 2011. – №4. – С. 9-13.

40. Масловська Л. Хеджування ризиків сільськогосподарських підприємств за допомогою фінансових деривативів / Л. Масловська, Л. Недільська // Вісн. Тернопільського нац. екон. ун-ту. - 2018. -№ 5. - С. 293-298.

41. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України // Економіка АПК. – 2017. – № 12. – С. 8-14.

42. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків " № 104 / Правління національного банку України № 104 від 15. 03. 2004 р. // закон. пай. иа/бос/?иіб.

43. Михалюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. – Львів: «Українські технології». 2009. 640 с.

44. Одінецов М.М. Моделювання впливу механізму вільного ціноутворення на розвиток м'ясного ринку в умовах кризи // Економіка АПК. – 2010. - № 5. – С. 44-48.
45. Павлик В.П. Собівартість і реалізації продукції у формуванні аграрного ринку // Економіка АПК. – 2017. – № 5. – С. 147-153.
46. Павлов В. І., Пилипенко Кривов'язюк І. В. Цінні папери в Україні: Навч. посіб. - Вид. 2-ге, допо. - К.: Кондор.- 2014. - С. 264-305.
47. Парижан Н.В. Державне регулювання ціноутворення в Україні // Фінанси України. – 2010. – №4. – С. 31-36.
48. Передерієва С.О. Принципи державного регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у ринковій економіці / С.О. Передерієва // Економіка АПК. – 2012. - № 2. – С. 99-102.
49. Прямухіна А. В. Модульна схема кредитно-фінансового забезпечення виробників м'ясної сировини //Економіка, фінанси, право. - 2004. - № 11. - С. 18-22.
50. Ромашкін О.О. Основні напрямки Державного регулювання Сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. – 2004. – №9. – С. 148-155.
51. Саблук П. Стабільні економічні умови як фактор послідовного підвищення ефективності сільського господарства // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С. 12-17.
52. Сахарова Т.В. Застосування методів пов'язаного ціноутворення при управлінні товарною номенклатурою // Актуальні проблеми економіки . – 2003. – №11. – С. 112-120.
53. Свиноус І.В. Ринкове ціноутворення на продукцію свинарства приватного сектора // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 81-86.
54. Спиревич Н. Сучасний стан цінових відносин в АПК України // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 10. – С. 11-16.
55. Статистична інформація Аграрної біржі [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [www. agrex.gov.ua](http://www.agrex.gov.ua).

56. Статистична та публічна інформація Аграрного фонду [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.af.gov.ua.

57. Статистичний збірник “Сільське господарство в Тернопільській області” за 2009 р. // Головне управління статистики в Тернопільській області: За ред. П.З. Сави. – Тернопіль: – 2010. – 223 с.

58. Статистичний щорічник “Сільське господарство України” за 2009 р. // Держкомстат України: За ред. Ю.М. Остапчука. – К.: – 2010. – 375 с.

59. Титарчук І.М. Державний вплив на ціноутворення в аграрному секторі / Електронний ресурс – [Режим доступу]: <http://www.univer.km.ua/visnyk/782.pdf>

60. Тодоров О.В. Напрями активізації ринкових та виробничих процесів у галузі АПК на засадах сталого розвитку // Агросвіт. - 2009. №6. - С. 28-35

61. Ходаківська В.П., Данілов О.Д. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник. - Ірпінь:

62. Хома П. Які ціни не чекають // Свобода. 2004.-13 бер (№26) – С. 2.

63. Цивільний кодекс від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

64. Ціна споживчого ринку // Бюлетень національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 3.

65. Цінова ситуація та вплив держави на ціноутворення в аграрному секторі України – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_06_04.pdf

66. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2017 рр.) / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ, 2002. – 499 с.

67. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві / теорія, методологія, практика / За ред. П.Т. Саблука, Ю.Ф. Мельника, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка. – К. 2018. – Т. 1. – 698 с.

68. Чубакова О.Ю. Вплив економіко-математичних методів на ефективність процесів ціноутворення // Формування ринкових відносин в Україні – 2013. – №7-8. – С. 9-12.

69. Шаравара А. Сучасні умови ціноутворення в АПК: шляхи їх вирішення.// Вісник тернопільської академії народного господарства. (Зр.) Тернопіль. – 2012. Вип. 6. – С. 84-88.

70. Шкварчук Я.Я. Ціни і ціноутворення: Навчальний посібник. 3-тє вид. випр – Київ: Кондор. 2015. – 214 с.

71. Шмергун Л.Г. Паритет цін в аграрній сфері: вимірювання сучасною статистикою // Статистика України. – 2010. – №3. – С. 26-29.

72. Шпикуляк О.Г. Концептуальні основи ціноутворення в умовах аграрної економіки: теоретико-методологічний аспект Економіка АПК. – 2017. – № 2. – С. 107-111.

73. Шпичак О.М. Давайте працювати на ринку зерна без шарахань у різні боки / О.М. Шпичак // Зерно і хліб. – 2015. – № 4. – С. 4-6.

74. Шпичак О.М. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК. – К.: УААН, 2008. – 245 с.